

Ervaren online haatspraak en discriminatie door jongeren

Een kwalitatieve en kwantitatieve verkenning

Inhoud

Inleiding	3	Literatuur	39
Wat is online haatspraak en discriminatie?	3	Bijlage 1: Begrippenlijst	42
Hoe vaak komt online haatspraak en discriminatie voor?.....	4	Bijlage 2: Verantwoording	44
Waarom deze verkenning?	5	Colofon	48
Vraagstelling.....	5		
Aanpak onderzoek	5		
Vragenlijst	6		
Focusgroepen en interviews met jongeren	8		
Leeswijzer.....	8		
1. Ervaringen met online haatspraak en discriminatie	9		
Resultaten vragenlijst	9		
Resultaten focusgroepen en interviews	13		
Conclusie en duiding hoofdstuk 1	17		
2. Gevolgen van en omgaan met online haatspraak en discriminatie	19		
Resultaten vragenlijst	19		
Resultaten focusgroepen en interviews	26		
Conclusie en duiding hoofdstuk 2	29		
3. Ondersteuningsbehoeften	32		
Hulpeloosheid leidt tot weinig behoefte aan ondersteuning	32		
Mogelijkheden voor ondersteuning	33		
Conclusie en duiding hoofdstuk 3	35		
4. Conclusie en aanbevelingen	36		

Inleiding

Deze verkenning van Kennisplatform Inclusief Samenleven (KIS) biedt zicht op hoe jongeren (16 t/m 24 jaar) online haatspraak en discriminatie ervaren. Welke gevolgen heeft het als zij beledigende of negatieve video's of reacties zien direct gericht aan hen of die gaan over de groep(en) waarmee zij zich identificeren? Wat voor een effect heeft dit op hun gedrag? En hoe kunnen jongeren het beste worden ondersteund? De basis voor dit rapport wordt gevormd door gesprekken met jongeren, een vragenlijst die is uitgezet onder jongeren en bevindingen uit de wetenschappelijke literatuur. Door inzicht te bieden in de beleving van jongeren hopen we bij te dragen aan een verbeterde aanpak en beleid tegen online haatspraak en discriminatie.

Wat is online haatspraak en discriminatie?

Online haatspraak bestaat uit alle soorten uitingen die aanzetten tot geweld of die geweld bevorderen, verspreiden of rechtvaardigen; haat of discriminatie tegen een persoon of een groep personen; of uitingen die personen kleineren vanwege hun daadwerkelijke of toegeschreven persoonlijke kenmerken of status, zoals 'ras'¹, kleur, taal, religie, nationaliteit, nationale

of etnische afkomst, leeftijd, handicap, geslacht, genderidentiteit en seksuele geaardheid (Council of Europe, 2022).

Hoewel er verschillende definities in omloop zijn, wordt over het algemeen online discriminatie smaller gedefinieerd dan online haatspraak. Online haatspraak heeft ook betrekking op het aanzetten tot of het bevorderen van geweld tegen individuen of groepen. Bij individuele online discriminatie gaat het om een persoon die wordt gedenigreerd of buitengesloten op basis van kenmerken als etniciteit, religie, geslacht, seksuele oriëntatie en/of huidskleur door het gebruik van online content zoals emoticons, gesproken berichten, filmpjes, afbeeldingen, memes, gifjes en teksten. Het kan ook zijn dat online discriminatie niet direct gericht is op een individu, maar dit wel door een individu als discriminerend wordt ervaren. Het gaat hier bijvoorbeeld om 'grappen', negatieve afbeeldingen of beledigingen die worden geuit over de groep waartoe iemand zichzelf rekent (Felten & Taouanza, 2017).

Vanuit KIS ligt de focus op ervaren haatspraak en discriminatie op grond van afkomst, huidskleur en religie die online worden geuit, bijvoorbeeld via sociale media, online gaming, datingapps of de reactiesectie van nieuws-

¹ Binnen KIS geven wij de voorkeur aan schrijven over discriminatie op grond van afkomst, huidskleur en/of religie en vermijden we de term 'ras' zoveel als mogelijk. Biologisch gezien bestaan er namelijk geen menselijke rassen en bestaat het alleen als een sociaal construct dat is bedacht om mensen op arbitraire gronden (zoals huidskleur) te categoriseren volgens een bepaalde rangorde. De term ras komt echter wel voor in wet- en regelgeving, waardoor we in verwijzingen toch soms 'ras' schrijven. In de juridische context wordt discriminatie op grond van ras ruim uitgelegd en kan het gaan over huidskleur, afkomst of nationale of etnische afstamming.

websites. In dit onderzoek staan de ervaringen van jongeren centraal. Bij ervaren discriminatie gaat het om de mate waarin mensen het gevoel hebben dat ze gediscrimineerd worden. Deze ervaringen zijn niet altijd strafbaar volgens het Wetboek van Strafrecht of zijn lastig of niet objectief vast te stellen. Bijvoorbeeld wanneer discriminatie plaatsvindt in de vorm van microagressies. Dit zijn alledaagse handelingen die als discriminerend kunnen worden ervaren. Ervaren discriminatie kan echter wel negatieve effecten met zich meebrengen voor gedrag en gevoelens van degene die dit ervaart (Andriessen et al., 2020; Sue et al., 2007).

Hoe vaak komt online haatspraak en discriminatie voor?

In 2022 zei twee procent van de Nederlanders van 15 jaar of ouder zich in de afgelopen twaalf maanden weleens online gediscrimineerd te hebben gevoeld. Jongeren van 15 tot 25 jaar gaven dit met vijf procent relatief vaak aan (Akkermans et al., 2023). In 2022 ontving Meld.Online Discriminatie² 247 meldingen van discriminatie op internet. Dit is het tweede jaar op rij dat het aantal meldingen daalt. Bijna de helft van de meldingen heeft betrekking op uitingen op sociale media, waarvan 52 procent op X (voorheen Twitter) en 28 procent op Facebook. 39 procent van de meldingen gaat over andere websites. De meeste meldingen die het meldpunt binnenkrijgt, gaan over herkomst. Ook anti-discriminatievoorzieningen (ADV's) registreren meldingen van discriminatie op internet. Van de meldingen die zij binnenkrijgen, gaat het merendeel over de discriminatiegrond herkomst. De politie heeft daarnaast in 2022 153 incidenten van online discriminatie geregistreerd. Het gaat daarbij om incidenten die zich afspelen op verschillende platforms

waaronder Facebook, Twitter, Instagram en WhatsApp (Walz & Fiere, 2023). Het bijhouden van het aantal meldingen is belangrijk, maar geeft geen compleet en realistisch beeld van het daadwerkelijk aantal uitingen van online haatspraak en discriminatie. Zo ontving Sylvana Simons bijvoorbeeld, nadat zij haar kandidaatschap bij DENK bekendmaakte circa 40.000 online haatberichten (ECRI, 2019). Ook blijkt uit data-analyses van Textgain dat er op 'X' (voorheen Twitter) een duidelijke toename is van Nederlands racistisch taalgebruik.

Online discriminatie en gezondheid en welzijn

Er is breed wetenschappelijk bewijs voor negatieve gezondheidseffecten door het ervaren van discriminatie, zowel psychisch als lichamelijk (e.g., Benner et al., 2018; De Freitas et al., 2018; Priest et al., 2013). Ook zijn er studies die aantonen dat dit geldt voor het meemaken van online discriminatie. Tynes en anderen (2008) zien in hun onderzoek dat online discriminatie gericht op het individu samenhangt met depressie en angst. Zij zien dat dit op eenzelfde manier wordt veroorzaakt als bij offline discriminatie. Ook Graping en anderen (2022) zien dat online racisme samenhangt met negatieve mentale gezondheidssuitkomsten, vooral bij vrouwen. Keum (2023) ziet in zijn studie dat online racisme een voorspeller is van zelfmoordneigingen. Meerdere studies laten vergelijkbare resultaten zien: dat online discriminatie, racisme en pesten leidt tot negatieve (mentale) gezondheidresultaten en sociaal welbevinden, zoals je buitengesloten voelen en verminderde schoolprestaties (e.g., Nguyen et al., 2022; Tokunaga, 2010; Tynes et al., 2020).

² Meld.Online Discriminatie (voorheen Meldpunt internetdiscriminatie, MiND) registreert meldingen van online discriminatie en onderzoekt of deze uitingen strafbaar zijn.

Waarom deze verkenning?

Deze verkenning is een vervolg op de [brede verkenning](#) die KIS in 2022 deed naar de huidige aanpak van online haatspraak en discriminatie (Verloove et al., 2022). Op basis hiervan zijn twee rapporten gepubliceerd. In het [eerste rapport](#) is de Nederlandse en Europese wet- en regelgeving uiteengezet en in kaart gebracht hoe de huidige aanpak in Nederland eruit ziet en welke organisaties aan zet zijn. In het [tweede rapport](#) hebben we verbeterkansen geformuleerd waarmee organisaties aan de slag kunnen. Op basis van de gesprekken die we in 2022 hebben gevoerd, viel het ons op dat er weinig contact is met gedupeerden van online haatspraak en discriminatie en dat er weinig zicht is op het effect van het ontvangen van haatvolle, bedreigende of intimiderende berichten online op gedupeerden. Ook in de wetenschappelijke literatuur is relatief weinig bekend over de ervaringen van gedupeerden van online haatspraak en discriminatie. Hun ervaringen zijn echter van belang voor het vormen en aanscherpen van beleid en ondersteuning aan gedupeerden. Met dit onderzoek willen we naast de wetenschappelijke kennis en praktijkkennis die we in 2022 hadden onderzocht, ook de derde kennisbron, namelijk ervaringskennis, voor het voetlicht brengen. Met ervaringskennis doelen we op kennis die is gebaseerd op ervaringen die van bepalende invloed zijn op het leven van mensen. We hebben ervoor gekozen om te focussen op jongeren. Enerzijds omdat zij het meeste online zijn. Anderzijds omdat uit onderzoek blijkt dat zij zich online het meest gediscrimineerd voelen (Akkermans et al., 2023).

Vraagstelling

Dit onderzoek dient als verkenning van hoe jongeren van 16 t/m 24 jaar online haatspraak en discriminatie ervaren, wat de gevolgen hiervan zijn en hoe zij het beste ondersteund kunnen worden. De volgende onderzoeksvraag stond centraal:

Wat zijn de ervaringen met en de gevolgen van online haatspraak en discriminatie onder jongeren (16 t/m 24 jaar) in Nederland? En wat zijn de ondersteuningsbehoeften van deze jongeren?

Om hier antwoord op te geven, bevragen we jongeren (onder andere) over hoe vaak zij negatieve of beledigende berichten online zien. Waar en hoe zij deze berichten tegenkomen. Waar deze berichten over gaan. Welk effect het zien of ontvangen van deze negatieve of beledigende berichten online heeft op hen, zowel emotioneel als gedragsmatig. Hoe ze hierop reageren. Tot slot werd de vraag gesteld: wat zou je helpen om met dit online gedrag om te kunnen gaan?

Aanpak onderzoek

In dit onderzoek hebben we een beknopt literatuuronderzoek uitgevoerd via *Google Scholar* naar specifiek online haatspraak en discriminatie onder jongeren. We zijn op zoek gegaan naar: hoe en waar wordt dit geuit? Wat zijn de effecten hiervan? En hoe gaan jongeren hiermee om (coping strategieën)? Hierbij is er gezocht op de volgende zoektermen:

- Zoektermen die zich richten op online haat/discriminatie: online discrimination, online racism, online hate, online abuse, cyber hate, cyber racism, cyber discrimination, online hating, online hate speech, online trolling;
- In combinatie met de zoektermen: adolescents, youth en/of coping.

Daarnaast hebben we jongeren bevestigd via een online vragenlijst en via semigestructureerde interviews en focusgroepen. De vragenlijst is niet representatief voor alle jongeren in Nederland. Desalniettemin kunnen we dankzij onze mixed methods-aanpak, waarbij we kwantitatief en kwalitatief onderzoek combineren, een gedegen antwoord bieden op de vraagstelling van deze verkenning.

Vragenlijst

Met behulp van de online tool *Analyzer* is een vragenlijst opgesteld. Deze vragenlijst is opgebouwd uit de volgende segmenten:

- Het zien of ontvangen van negatieve of beledigende berichten online
- De gevolgen van het zien of ontvangen van deze berichten
- Vragen over online gedrag
- Persoonskenmerken

Deze vragenlijst is online uitgezet onder Nederlandse jongeren van 16 t/m 24 jaar. Via de (sociale) media kanalen en het netwerk van KIS, o.a. via jongerenorganisaties en onderwijsinstellingen, is deze vragenlijst verspreid. De vragenlijst heeft van april t/m oktober 2023 opengestaan en is op verschillende momenten verspreid. Via deze methode hebben ongeveer 100 respondenten de digitale vragenlijst ingevuld. Vervolgens is de vragenlijst aanvullend uitgezet in oktober 2023 met behulp van het online platform Prolific. Dit is een platform waarop respondenten geworven kunnen worden voor online vragenlijsten. De opzet van de vragenlijst is goedgekeurd door

de FSW Research Ethics Review Committee (RERC) van de Vrije Universiteit Amsterdam.

Respondenten vragenlijst

In totaal hebben 279 respondenten de vragenlijst ingevuld, wiens antwoorden geschikt zijn voor de analyses. Respondenten die niet voldeden aan de leeftijd (16 t/m 24 jaar) en/of die geen consent hebben gegeven om mee te werken aan dit onderzoek zijn niet meegenomen in de analyses. Verder zijn respondenten die hebben aangegeven geen negatieve of beledigende berichten te zien online, verwijderd uit de dataset. Hetzelfde geldt voor respondenten die niet volledig de vragenlijst hebben ingevuld. Deze zijn niet relevant voor de scope van dit onderzoek. De respondenten die zijn meegenomen in de analyses zijn personen van 16 t/m 24 jaar die aangeven, op zijn minst, wel eens negatieve of beledigende berichten online te zien en die de vragenlijst volledig hebben ingevuld. Belangrijk te vermelden is dat dit deels een *convenience sampling* betreft en geen representatieve steekproef is. De resultaten zijn daardoor niet te generaliseren naar de gehele populatie 16 t/m 24-jarigen in Nederland.

De leeftijd van de respondenten loopt, zoals vermeld, uiteen van 16 t/m 24 jaar (zie figuur 1)³. Door de minimum leeftijd van het online panel, *Prolific*, zien we in de dataset (relatief) meer respondenten van boven de 18 jaar. Gemiddeld gezien ligt de leeftijd van de respondenten tussen de 21 en 22 jaar.⁴

³ Percentages zijn afgerond.

⁴ De gemiddelde leeftijd is 22,52.

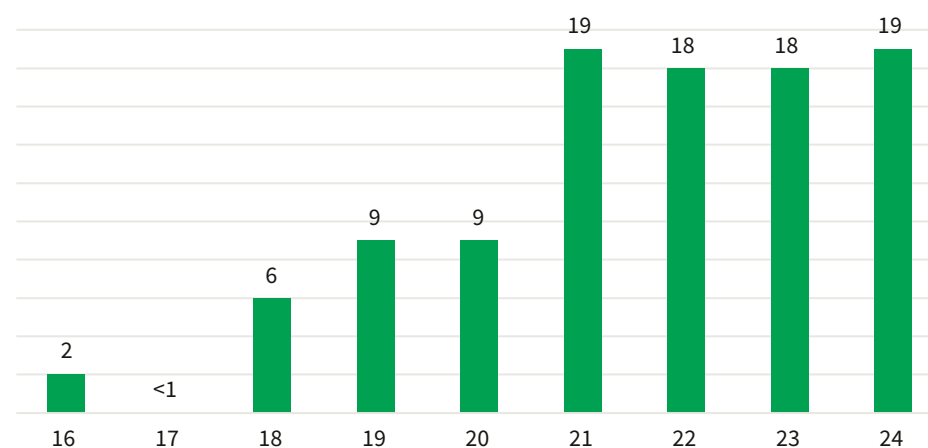
Van de respondenten identificeert 57 procent zich als vrouw en 39 procent als man, vier procent van de respondenten identificeert zich als non-binair en één procent van de respondenten heeft de optie ‘anders’ geselecteerd en toen zelf ‘mens’ of ‘genderfluïde’ ingevuld. Verder identificeert 64 procent van de respondenten zich als Nederlander zonder migratieachtergrond. Voor 25 procent geldt dat zij zichzelf zien als Nederlander met een migratieachtergrond. En 11 procent geeft aan zich anders te identificeren dan bovenstaande opties. Dit zijn voornamelijk studerende of werkende niet-Nederlanders in Nederland of geven aan zichzelf niet te scharen onder Nederlander met of zonder migratieachtergrond omdat ze bijvoorbeeld zijn geadopteerd. De meeste respondenten geven aan niet gelovig te zijn (66%). Wanneer de respondenten wel gelovig zijn, zijn ze voornamelijk christelijk (18%).

In figuur 2 zijn alle religies van de respondenten zichtbaar. De optie ‘anders’ laat geen eenduidig antwoord zien.

De meeste respondenten geven aan heteroseksueel te zijn (64%). Ook zijn er respondenten die aangeven biseksueel (19%) of homoseksueel/lesbisch te zijn (6%). Daarnaast zijn er respondenten die aangeven niet-heteroseksueel te zijn en die zichzelf niet identificeren als bi- of homoseksueel/lesbisch. Deze respondenten geven aan nog te twijfelen waar ze op vallen (5%), zeggen dit liever niet (1%) of geven aan een andere seksuele oriëntatie te hebben (4%).

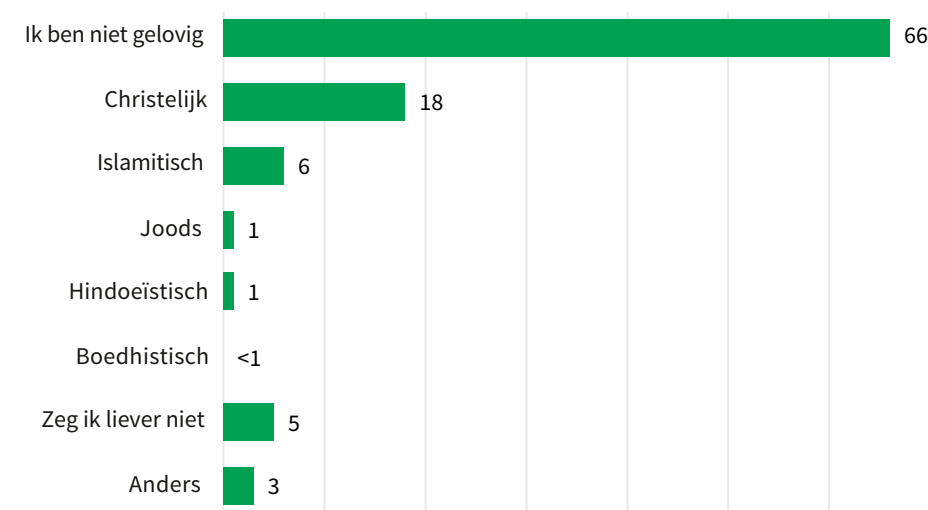
Figuur 1: Wat is je leeftijd?

N=279 | Percentage van totaal aantal respondenten

Figuur 2: Wat is je geloofs-/levensovertuiging?

N=279 | Percentage van totaal aantal respondenten

Focusgroepen en interviews met jongeren

Naast de vragenlijst hebben we de ervaringen, opvattingen en percepties van jongeren uitgevraagd tijdens focusgroepen en individuele interviews. In totaal zijn er 22 jongeren gesproken middels semigestructureerde interviews of focusgroepen. Vooraf is bepaald dat we 20 jongeren wilden spreken om verdiepend inzicht te krijgen in ervaringen van jongeren met online discriminatie. Deze kwalitatieve manier van onderzoek doen is bij uitstek geschikt om dieper in te gaan op de ervaringen van jongeren met online haatspraak en discriminatie. De focusgroepen en interviews vonden in de zomer en het najaar van 2023 plaats. We ontwikkelden hiervoor een topiclijst. Een deel van de gesproken jongeren is geworven via het netwerk van KIS. Een ander deel van de jongeren is benaderd via een jongerenwerker die een groot netwerk heeft onder jongeren. Twee van de drie focusgroepen zijn samen met haar georganiseerd. Zij fungeerde als het ware als een sleutelfiguur die ons gemakkelijk bij de jongeren kon introduceren, waardoor er sneller een basis van vertrouwen tussen de respondenten en de interviewers kon ontstaan. De focusgroepen hebben live plaatsgevonden op verschillende locaties in het land. De individuele interviews zijn digitaal via Microsoft Teams afgenomen. Van alle gesprekken en interviews zijn verslagen gemaakt. Deze verslagen zijn geanalyseerd en de belangrijkste bevindingen zijn verwerkt in de resultaten van dit rapport.

Respondenten focusgroepen en interviews

Van de geïnterviewde jongeren is 50 procent meisje/vrouw en 50 procent jongen/man. De gesproken jongeren hebben verschillende niet-Nederlandse etnisch-culturele achtergronden.

Leeswijzer

Dit rapport starten we met het eerste hoofdstuk waarin we ingaan op de ervaringen die jongeren hebben met online haatspraak en discriminatie. In het tweede hoofdstuk kijken we naar de gevolgen van deze ervaringen en hoe jongeren hiermee omgaan. De eerste twee hoofdstukken zijn onderverdeeld in eerst de resultaten vanuit de vragenlijst, vervolgens de resultaten vanuit de focusgroepen en interviews en ten slotte een paragraaf met conclusie en duiding op basis van de wetenschappelijke literatuur. In het derde hoofdstuk staan de ondersteuningsbehoeften van jongeren centraal. Het rapport sluiten we af met de conclusie en aanbevelingen. In bijlage 1 is een begrip- en lijst opgenomen om verschillende belangrijke termen te verduidelijken.

1

Ervaringen met online haatspraak en discriminatie

In dit hoofdstuk worden de ervaringen met online haatspraak en discriminatie besproken. Eerst gaan we in op de inzichten uit de vragenlijst. Vervolgens bespreken we de resultaten uit de focusgroepen en interviews. Het wordt afgesloten met een conclusie en duiding aan de hand van de gevonden literatuur.

Resultaten vragenlijst

Online negatieve of beledigende berichten

De respondenten zijn het vaakst online op *messenger apps*, zoals Whatsapp of Telegram, op sociale media en/of op video apps/sites, zoals YouTube en TikTok. De respondenten zijn in mindere mate actief aan het online gamen, of op online streamingplatforms, of op online dating apps (zie figuur 3).

De meeste negatieve of beledigende berichten ontvangen of zien de respondenten op sociale media en video apps/sites. Minder vaak komen de respondenten dit tegen op online dating apps of in messenger apps (zie figuur 4).

De respondenten geven aan dat wanneer zij online negatieve of beledigende berichten voorbij zien komen die hoofdzakelijk over iemands afkomst of etniciteit, gewicht en/of seksuele oriëntatie gaan. Ook zijn negatieve of beledigende berichten over iemands huidskleur, aspecten die te maken hebben met non-

binair of transgender zijn en aspecten die te maken hebben met man of vrouw zijn veelvoorkomend, geven de respondenten aan (zie figuur 5).

Figuur 3: Hoe vaak gebruik je het volgende?

N=279 | Percentage van totaal aantal respondenten

	Nooit	Zelden	Soms	Vaak	Altijd	Weet ik niet
Online dating apps	69%	11%	15%	3%	1%	1%
Online streamingplatforms	41%	21%	18%	12%	7%	1%
Online games	46%	18%	15%	14%	6%	1%
Online nieuwssites	20%	34%	28%	15%	2%	1%
Blogs/forums	25%	32%	24%	11%	6%	2%
Video apps/sites	1%	5%	16%	48%	29%	1%
Sociale media apps/sites	3%	5%	12%	42%	37%	1%
Messenger apps	1%	3%	8%	36%	51%	1%

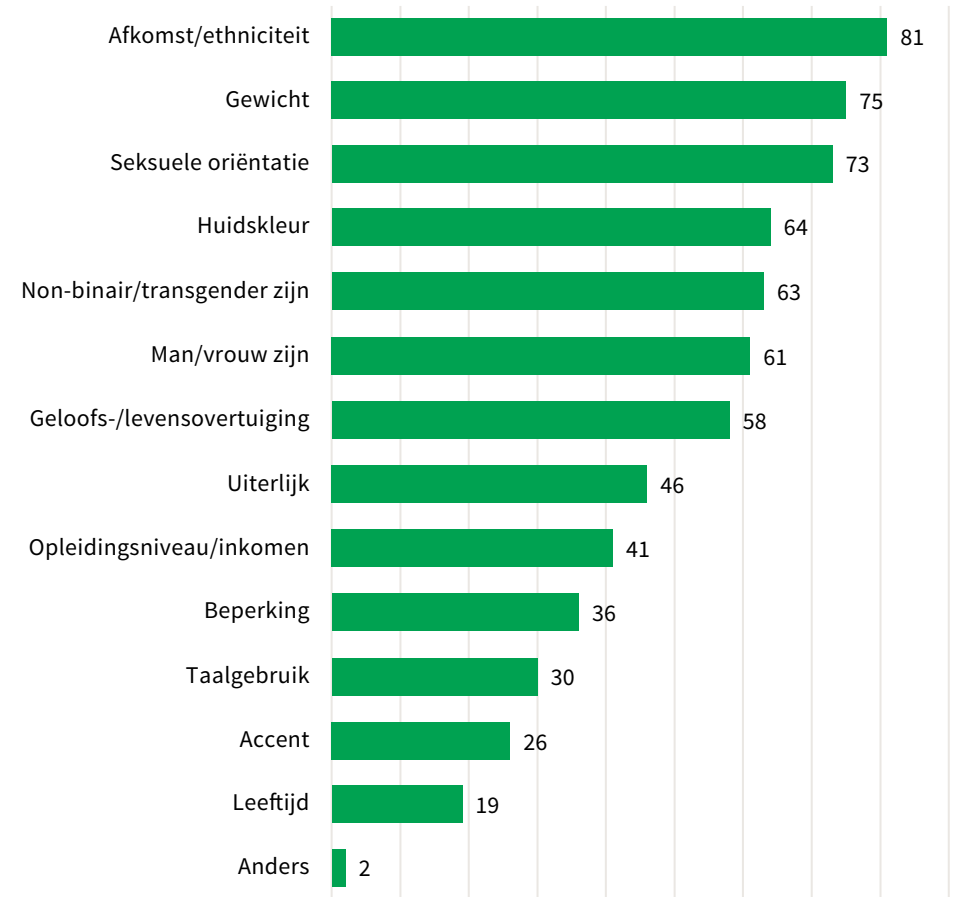
Figuur 4: Waar ontvang of zie je negatieve of beledigende berichten?

N=279 | Percentage van totaal aantal respondenten

	Nooit	Zelden	Soms	Vaak	Altijd	Weet ik niet
Online dating apps	61%	15%	17%	4%	1%	2%
Messenger apps	48%	32%	10%	7%	2%	1%
Online streamingplatforms	41%	22%	17%	15%	4%	1%
Online games	38%	18%	14%	16%	13%	1%
Online nieuwssites	34%	31%	18%	12%	3%	2%
Blogs/forums	19%	18%	24%	28%	9%	2%
Video apps/sites	7%	11%	30%	37%	14%	1%
Sociale media apps/sites	1%	3%	15%	51%	29%	1%

Figuur 5: Deze negatieve of beledigende berichten gaan over...

N=279 | Percentage van totaal aantal respondenten | Meerdere antwoorden mogelijk

Toelichting

Bij verschillende analyses hebben we gekeken in hoeverre de uitkomsten verschillen per persoonskenmerk. Dit hebben we gedaan door middel van een *onafhankelijk t-test* of een *one-way ANOVA*. Met deze toetsen kan er gekeken worden of gemiddelde scores significant van elkaar verschillen per groep, met een betrouwbaarheidsniveau van $<0,05$. Voor de leesbaarheid van het rapport vermelden we deze toetsen in voetnoten. We benoemen in de resultaten secties alleen wanneer er een significant verschil is gevonden.

We hebben gekeken naar de volgende persoonskenmerken:

- Gender: mannelijke respondenten in vergelijking met vrouwelijke respondenten. In deze analyses hebben we non-binaire respondenten of respondenten die de optie 'anders' hebben ingevuld niet kunnen meenemen vanwege de te kleine populatie in de data.
- Migratieachtergrond: respondenten met een migratieachtergrond in vergelijking met respondenten zonder migratieachtergrond. In deze analyses hebben we respondenten die zich niet identificeren als Nederlander (met of zonder migratieachtergrond) niet kunnen meenemen vanwege de te kleine populatie in de data.
- Seksuele oriëntatie: heteroseksuele respondenten in vergelijking met homoseksuele en biseksuele respondenten. Respondenten die aangeven hun seksuele oriëntatie niet te willen vertellen of dit nog niet te weten, zijn buiten deze analyses gelaten vanwege de te kleine populatie in de data.
- Religie: religieuze respondenten in vergelijking met niet-religieuze respondenten. Respondenten die aangeven hun geloofs- of levensovertuiging niet te willen zeggen of de optie 'anders' hebben ingevuld, zijn buiten deze analyses gelaten vanwege de te kleine populatie in de data.

Respondenten geven aan dat de negatieve of beledigende berichten die zij online voorbij zien komen, vaker gaan over anderen waarmee de respondent zich niet identificeert, dan dat het gaat over henzelf of mensen waarmee zij zich identificeren. Van alle respondenten geeft 87 procent aan dat deze berichten over henzelf, of mensen waarmee zij zich identificeren, gaan in verschillende mate: zelden (31%), soms (31%), vaak (20%) en heel vaak (5%). En 96 procent geeft aan dat, in verschillende mate, zij berichten zien die gaan over anderen waarmee zij zich niet identificeren: zelden (6%), soms (18%), vaak (44%) en heel vaak (28%). Wanneer er wordt gekeken naar de persoonskenmerken van de respondenten dan is het volgende te zien:

- Gender: vrouwelijke respondenten ontvangen of zien gemiddeld gezien vaker negatieve of beledigende berichten die gaan over henzelf of mensen waar zij zich mee identificeren dan mannelijke respondenten.⁵
- Migratieachtergrond: respondenten met een migratieachtergrond ontvangen of zien gemiddeld gezien vaker negatieve of beledigende berichten die gaan over henzelf of mensen waar zij zich mee identificeren dan respondenten zonder migratieachtergrond.⁶
- Seksuele oriëntatie: homoseksuele en biseksuele respondenten ontvangen of zien gemiddeld gezien vaker negatieve of beledigende berichten die gaan over henzelf of mensen waar zij zich mee identificeren dan heteroseksuele respondenten.⁷
- Religie: religieuze respondenten ontvangen of zien gemiddeld gezien vaker negatieve of beledigende berichten die gaan over henzelf of mensen waar zij zich mee identificeren dan niet-religieuze respondenten.⁸

5 $t(265)=-3,035, p<0,01$

6 $t(277)=5,231, p<0,01$

7 $t(257)=-8,425, p<0,01$

8 $t(255)=-1,978, p<0,05$

De respondenten geven ook aan dat negatieve of beledigende berichten vooral zichtbaar zijn als reactie op berichten of posts van anderen en/of in berichten of posts van anderen. Het zelf ontvangen via DM's of privéberichten of als reactie op de eigen berichten of posts komt minder voor bij de respondenten (zie figuur 6).

Figuur 6: Waar ontvang of zie je de negatieve of beledigende berichten?

N=279 | Percentage van totaal aantal respondenten

	Nooit	Zelden	Soms	Vaak	Altijd	Weet ik niet
DM's/privéberichten	62%	21%	8%	7%	1%	1%
Als reactie op mijn eigen berichten/posts	59%	20%	14%	4%	2%	1%
In berichten/posts van anderen	8%	11%	23%	37%	21%	-
Als reactie op berichten/posts van anderen	5%	5%	18%	43%	28%	1%

Resultaten focusgroepen en interviews

Uit de focusgroepen en interviews die we met jongeren hebben gehouden, blijkt dat hun ervaringen met online discriminatie en haatspraak sterk variëren. Desalniettemin zien de jongeren discriminatie vooral op platforms zoals TikTok, Instagram, X (voorheen Twitter) en YouTube. TikTok wordt als het meest extreem ervaren, met ‘grappige’ TikToks over gevoelige onderwerpen zoals slavernij. Ook de jongeren die geen TikTok (meer) hebben, vertellen dat het lastig is om te ontkomen aan de haatdragende content die vaak viraal gaat. Zo vertelt een jongen:

‘Ik ben van TikTok afgegaan, ik merkte dat ik er te veel uur op zat, zonde van de tijd. Ik vroeg aan mezelf: kun jij de laatste tien video’s herinneren? Nee. Dus ik zit voor niks video’s te kijken. [...] Maar virale TikToks zie ik nog steeds, bijvoorbeeld als er een N-woord wordt gebruikt [door iemand die niet zwart is, red.], vaak via Instagram, Snapchat en YouTube enzo.’

De jongeren zien niet alleen discriminatie en haatspraak op sociale mediaplatforms, maar ook op andere kanalen. Bijvoorbeeld op online gamingplatforms. Een voorbeeld dat wordt gegeven, is het populaire online spel *Fortnite*. Volgens een jongere ‘schreeuwen mensen daar het N-woord zonder rem’ via de *voice chat*. Dit zijn (live) gesproken berichten tijdens een spel. Ook wordt haatspraak en discriminatie in het nieuws herkend door de jongeren, waarbij het voorbeeld werd gegeven van een nieuwsbericht met het woord ‘moslimterrorist’ in de titel.

Ondanks de nadruk op negatieve aspecten van sociale media, erkennen sommige jongeren dat deze platforms tegelijkertijd een rol kunnen spelen

in het tegengaan van discriminatie. Door filmpjes op TikTok leren gebruikers bijvoorbeeld meer over andere groepen en culturen, mits ze hiervoor openstaan.

Online discriminatie wordt minder herkend

Wat opvalt uit de gesprekken met de jongeren, is dat zij moeite hebben met het herkennen van online discriminatie en haatspraak of het als zodanig te duiden. Dit komt naar voren doordat meerdere jongeren in eerste instantie aangeven dat ze geen online haatspraak of discriminatie tegenkomen. Gaandeweg in de gesprekken wanneer de respondenten voorbeelden geven, wordt voor hen duidelijk dat deze berichten toch discriminerend kunnen zijn. Veel haatdragende posts of reacties worden in eerste instantie ‘gewoon als een grapje’ opgevat. Veel van de haatdragende memes die met name op TikTok langskomen, zijn volgens meerdere jongeren niet ‘slecht’ bedoeld. Ze zien niet altijd direct de mogelijke ernst en gevolgen ervan in. Zo vertelt een jongen:

‘Ik denk dat dit vooral mensen zijn die grappig willen zijn, niet per se dat ze kwade bedoelingen hebben.’

Ook de locatie waar een hatelijk of discriminerend bericht wordt gedeeld, is van invloed op het herkennen van grensoverschrijdende interactie. Zo hebben veel online games waaraan meerdere spelers meedoen een competitief karakter, bijvoorbeeld over de winst of (schaarse) items in een game. Verschillende mannelijke jongeren geven aan daarom begrip te hebben voor de discriminerende of racistische uitingen die ze bij deze games tegenkomen. Deze twee jongeren bespreken wat er soms gebeurt wanneer een bal wordt gemist in het spel *Rocket League*:

Jongere 1: 'Bij Rocket League miste ik de bal en toen werd ik uitgescholden met 'aap'. Ik ging helemaal stuk [als in: hij vond het grappig, red.]. Maar ik kan begrijpen dat het mensen raakt [dat hij de bal mist, red.], je wilt echt winnen.'

Jongere 2: 'Ja, als je mist, zeggen ze soms 'moslimterrorist'. Dat zien ze aan je naam.'

Jongere 1: 'Ja, te vaak gehoord. Boeit me helemaal niks meer. Of als je op een platform zit met random mensen, krijg je memes van terroristen met een bomgordel. Ik lach er nu om omdat ik er zo aan gewend ben.'

De meeste jongeren die wij hebben gesproken, gebruiken niet het label 'discriminatie' of 'haatspraak' voor de negatieve of mogelijk kwetsende berichten, reacties of video's die ze tegenkomen. Dit heeft mogelijk te maken met de zwakke sociale norm van wat wel en niet toelaatbaar gedrag is online. Ook kan het komen door de gewenning van jongeren aan online discriminatie. Veel jongeren vertellen dat ze het gevoel hebben 'dat het erbij hoort'. Wat hier mogelijk van invloed op is, is dat de meeste jongeren weinig discriminerende berichten krijgen die aan hen persoonlijk zijn gericht. Veel jongeren vinden de negatieve berichten daardoor minder erg.

Meeste berichten over afkomst, religie en/of gender

Wanneer we in de gesprekken de jongeren vroegen naar ervaringen met negatieve of kwetsende berichten of reacties online, vinden de meeste jongeren het lastig om direct voorbeelden op te lepelen. Doorvragend blijkt dat de meeste vormen van discriminatie of hatelijk gedrag dat ze online zien, gaan

over afkomst, religie en/of gender. Ondanks dat velen zeggen niet zelf negatieve reacties (meer) te krijgen, blijkt bij doorvragen dat ze toch voorbeelden hebben. Zo vertelt een jongere:

'Zelf heb ik geen ervaring met negatieve berichten ofzo. Maar wel toen mijn scooter was gestolen en dat had ik op Facebook gezet. Dit bericht werd veel gedeeld. Ook RTV Utrecht deelde dit bericht. Maar daar zag je wel echt reacties onder van: 'Het zou zeker een Marokkaan zijn.' Toen werd er een filmpje van de dader geplaatst. Dat was een witte jongen en toen was het opeens stil.'

Verschillende jongeren merken op dat er anders wordt gereageerd op witte personen online. Dit wordt niet opmerkelijk gevonden omdat dit volgens hen offline ook zo werkt. In een supermarkt wordt bijvoorbeeld een vrouw met een hoofddoek volgens hen eerder gecontroleerd dan een witte vrouw. Iemands achtergrond of uiterlijke kenmerken spelen dus volgens jongeren logischerwijs ook een rol online. En de reacties op witte mensen zijn daardoor anders dan op mensen van kleur, zo vertelt een jongere:

'Je merkt heel erg dat als een wit persoon iets doet ofzo dat dan de reacties veel milder zijn. Wanneer een persoon met een migratieachtergrond iets doet dan zie je veel meer negatieve reacties, vooral reacties over geloof. Mensen van kleur kunnen niks maken. Bij witte mensen, als zij iets doen dan wordt er vaak gezegd dat ze onderliggende problemen hebben of verward zijn ofzo.'

Veel jongeren zien ook negatieve reactie over religies, met name over de islam en moslims. Haatvolle of discriminerende posts of reacties die gericht

zijn op moslims worden volgens hen vaak gekoppeld aan thema's als terrorisme en samenzweringstheorieën. Discriminatie op basis van geloof wordt door veel jongeren als een grens beschouwd, meer dan discriminatie op basis van hun etnisch-culturele achtergrond. Negatieve of kwetsende reacties over hun religie lijken de jongeren persoonlijker op te vatten dan andere discriminerende of haatdragende opmerkingen, zoals blijkt uit het volgende citaat:

'Ik krijg het [een discriminerend bericht, red.] niet persoonlijk. Maar misschien toch wel een beetje. Nu bijvoorbeeld met de aardbeving in Marokko zie je veel negatieve reacties, ook over de islam. Dan wordt het dus eigenlijk wel persoonlijk.'

Ondanks dat veel van de gesproken jongeren aangeven dat de haat en discriminatie online erbij hoort en dit soms als grapje wordt opgevat, geldt voor een deel van de jongeren dat berichten of reacties die niet aan jou zijn gericht, je toch persoonlijk kunnen raken. Dit vertellen twee jongeren hierover:

'Ik voel me gewoon aangesproken als er iets wordt gezegd over 'die moslims'. Daar ben ik een onderdeel van. Als ze iets zeggen over 'allochtonen', voel ik me ook aangesproken, als ze iets zeggen over Marokkanen hetzelfde. Geldt voor alles wat onderdeel is van jouw identiteit. Alles wat zich uiteindelijk linkt naar jouw wortels. Daar ben je onderdeel van. Vooral als ze in algemene termen praten.'

'Het is ook niet echt zo dat wanneer er iets gebeurt bij iemand anders, dat je het daarna niet persoonlijk kan nemen. Want jij had dat makkelijk kunnen zijn.'

Islamitische meiden en vrouwen extra kwetsbaar

De gesproken jongeren herkennen dat sommige groepen extra kwetsbaar zijn in de online wereld. Ze noemen mensen met een donkere huidskleur, lhbtq+ personen én degenen die veel tijd online doorbrengen. Ook hebben bepaalde gebeurtenissen, zoals Black Lives Matter en de coronapandemie, invloed. Zo herkenden jongeren met een Oost-Aziatische achtergrond dat er meer online discriminatie was richting Aziatische Nederlanders tijdens de coronapandemie. Deze jongeren stellen dat het vooral 'wappies' waren die negatieve opmerkingen maakten over deze doelgroep.

Bijna alle jongeren gaven in de focusgroepen en interviews aan dat er niet alleen discriminatie tussen verschillende groepen plaatsvindt, maar ook binnen groepen zelf. Vooral islamitische jongeren en specifiek jongeren met een Marokkaanse achtergrond maakten hier opmerkingen over. Het voorbeeld dat hierbij telkens terugkwam, was 'exposing', waar volgens de jongeren vooral moslima's mee te maken krijgen. Deze berichten gaan vaak gepaard met haatspraak en seksisme. Online exposen gaat niet alleen over het delen en misbruiken van intieme beelden of video's. Hoewel de term 'exposen' zich letterlijk vertaalt naar 'blootleggen', dekt dit in deze context niet de lading. Foto's en video's die (voornamelijk) jonge vrouwen op hun eigen sociale media accounts zetten, worden gerepost op zogenaamde expose-accounts. Bij deze beelden staan meestal een beledigend en vernietigend commentaar en veel negatieve reacties.

Islamitische meiden en (jonge) vrouwen worden door verschillende jongeren daarom als een extra kwetsbare groep gezien voor online discriminatie. Zo vertelt een gesproken jongere:

‘[Naam exposor] geeft kritiek op vrouwen die openbaar dingen plaatsen. In die zin discrimineert hij vrouwen wel, ja. Het is heel seksistisch. Hij doet dit vanuit de reden dat bepaalde dingen islamitisch niet zijn toegestaan en wanneer mensen dit wel doen, dan worden ze exposed op zijn kanalen. Maar dat is niet hoe de islam werkt. Vrouwen krijgen daar veel problemen mee.’

De voorbeelden van ‘exposing’ richten zich volgens de jongeren vaak op meiden en vrouwen die zonder hoofddoek te zien zijn of die een dansje delen op TikTok. Hierbij wordt opgemerkt dat vrouwen meer ‘exposing’ ervaren dan mannen, ook al gelden voor beide groepen volgens de jongeren islamitische voorschriften als het gaat om gedrag en uitingen.

Wie uiten negatieve opmerkingen

Online discriminatie en haatspraak manifesteert zich in diverse vormen, zowel wat betreft degenen die het uiten als degenen die het ervaren, en wordt vaak ingegeven door verschillende gronden. De gesproken jongeren herkennen dat negatieve opmerkingen kunnen worden geuit door zowel Nederlanders zonder als met een migratieachtergrond. De gesproken jongeren zien dat het soms persoonlijke accounts zijn die online discriminatie uiten en de negatieve opmerkingen van deze accounts worden beschouwd als een uitlaatklep voor frustraties. Aan de andere kant zien de respondenten ook mensen die online discriminatie uiten zich verschuilen achter anonieme accounts waarbij ze ongehinderd hun mening kunnen

ventileren. Al met al wordt de online omgeving als ongezond beschouwd door de jongeren, waar ‘echte’ gesprekken moeilijk te voeren lijken.

Offline discriminatie wordt als ernstiger ervaren

Uit de gesprekken valt op dat veel jongeren offline discriminatie als ernstiger beschouwen dan wanneer dit online plaatsvindt. Zo vertelt een jongere:

‘Het is toch iets anders dan stagediscriminatie. Online discriminatie hoort erbij, negen van de tien berichten zijn negatief. Het is normaal.’

Het feit dat je de plegers in het echte leven wel ziet of weet wie het is, maakt de ervaring volgens verschillende jongeren heftiger dan bij online discriminatie of haatspraak. De anonimiteit online maakt dat het voor sommige jongeren als minder kwetsend wordt ervaren. Tegelijkertijd valt het verschillende jongeren wel op dat het online er vaak heftiger aan toegaat dan wat zij zien in hun fysieke omgeving:

Jongere 1: ‘Het is online wel erger. Je moet toch wat meer doen om op te vallen. Je voelt niet de angst om iets te zeggen omdat er niemand voor je staat.’

Jongere 2: Maar online kun je er direct op reageren. Offline is het veel subtieler.’

Ondanks de goede dingen die de online wereld brengt, vinden veel jongeren dat er op sociale media een toxische sfeer hangt. De gesproken jongeren stellen dat het gebrek aan directe confrontatie maakt dat het voor online daders gemakkelijker is om haatdragende opmerkingen te uiten, aangezien

ze niet geconfronteerd worden met de impact op het slachtoffer. In de fysieke wereld is het eenvoudiger om ouders aan te spreken, aangezien ze dan face-to-face geconfronteerd worden, hoewel dit in groepssituaties mogelijk complexer is. Het contrast tussen online en offline interacties illustreert de unieke dynamiek van discriminatie en haatspraak in de digitale sfeer.

Conclusie en duiding hoofdstuk 1

Zowel uit de vragenlijst als uit de gesprekken met jongeren komt naar voren dat jonge vrouwen, jongeren met een migratieachtergrond, homoseksuele en biseksuele jongeren en religieuze jongeren kwetsbaar zijn voor het zien of ontvangen van negatieve of beledigende berichten online. Mogelijk zijn ook andere gemarginaliseerde groepen extra kwetsbaar. Vanwege de ondervertegenwoordiging in de data hebben we dit niet kunnen uitzoeken. Dit is in lijn met onderzoek waaruit blijkt dat jongeren die tot sociale minderheden behoren, een grotere kans hebben om online discriminatie te ervaren (Obermaier & Schmuck, 2022). Hierop aansluitend komt zowel uit de vragenlijst als uit de gesprekken met jongeren het beeld naar voren dat er een verschil is in de ervaringen tussen meisjes/vrouwen en jongens/mannen. Vooral islamitische meiden en (jonge) vrouwen lijken volgens de jongeren harder getroffen te worden door expose-accounts op sociale media, komt uit de gesprekken naar voren. Hierin speelt het ‘meervoudig slachtofferchap’ een rol: jongeren die vaak slachtoffer zijn van meerdere vormen van discriminatie – in dit geval seksisme en moslimdiscriminatie – hebben ook een verhoogd risico om ook online discriminatie te ervaren (Weinstein et al., 2021).

De negatieve of beledigende berichten die jongeren online ervaren, gaan voornamelijk over iemands etnisch-culturele achtergrond. En zijn vooral te vinden op sociale media of video apps/sites. Dat blijkt uit zowel de vragenlijst als de gesprekken. Dit is in lijn met de meldingen van online discriminatie. De meeste meldingen die binnenkomen bij Meld.Online Discriminatie, ADV's en politie gaan over herkomst (Walz & Fiere, 2023). De voorbeelden die jongeren geven in de gesprekken gaan zowel over expliciete en impliciete vormen van discriminatie. ‘*Exposing*’ en discriminerende of racistische opmerkingen tijdens het online gamen kunnen als expliciete discriminatie bestempeld worden. Bij deze vorm van discriminatie is het duidelijk dat het gaat om discriminatie. Hier tegenover staat impliciete discriminatie. Deze vorm betreft beledigingen of agressie waarbij dit niet direct gericht is op iemand. Dit kunnen opmerkingen zijn die niet per se discriminerend bedoeld zijn, maar wel zo worden ervaren (Briels et al., 2018). Voorbeelden die de jongeren noemen in de gesprekken zijn virale TikToks die ‘grappig’ bedoeld zijn, maar vaak (ook) een racistische boodschap bevatten die niet altijd direct duidelijk is. Dit draagt mogelijk bij aan, wat ook uit de gesprekken naar voren komt, dat jongeren moeite hebben met het herkennen van online discriminatie en haatspraak. Of dat zij hier de mogelijke ernst niet van inzien. Ook worden deze berichten niet altijd door de jongeren uit de focusgroepen en interviews als discriminerend gedefinieerd.

Wat ons opviel, is dat de gesproken jongeren niet alle negatieve of beledigende berichten als even kwetsend of onwenselijk betitelen. Islamitische jongeren vonden berichten over hun geloof het meest ernstig en onwenselijk. Daarnaast gold dat meisjes/vrouwen ‘expose’-berichten als meest

onwenselijk en schadelijk ervaren. Overige haatvolle en discriminerende berichten worden vaak gebagatelliseerd. Sommige gesproken jongeren, met name de mannelijke, begrijpen bijvoorbeeld dat mensen zich soms discriminerend uiten tijdens een competitieve online game. Veel jongeren uit de focusgroepen en interviews hebben het gevoel dat haatspraak en discriminatie er simpelweg bij horen in de online wereld. Dat dit een onderdeel is van de online wereld komt ook naar voren uit de vragenlijst. Vrijwel alle jongeren uit de vragenlijst geven aan negatieve of beledigende berichten online te zien. Uit de gesprekken komt verder naar voren dat er geen sterke sociale norm is online dat online discriminatie en haatspraak niet acceptabel zijn. Offline ervaringen met discriminatie of haatspraak worden ook als ernstiger beschouwd dan online ervaringen hiermee door de gesproken jongeren. Mede omdat ze het gevoel hebben dat online haatspraak en discriminatie afkomstig is van anonieme accounts en een directe confrontatie toch niet mogelijk is.

2

Gevolgen van en omgaan met online haatspraak en discriminatie

Wat zijn voor jongeren de gevolgen van het zien of ontvangen van online haatspraak en discriminatie? In dit hoofdstuk geven we antwoord op deze vraag. We behandelen wederom eerst de resultaten van de vragenlijst en vervolgens de gesprekken met jongeren. Het hoofdstuk wordt afgesloten met een conclusie en duiding aan de hand van kennis uit de wetenschap.

Resultaten vragenlijst

Om te kijken wat het zien of ontvangen van negatieve of beledigende berichten online met de respondenten doet en wat de gevolgen hiervan zijn, is een mediatie-analyse uitgevoerd. Voor het uitvoeren van deze analyse zijn eerst verschillende schalen aangemaakt. Deze schalen bestaan uit verschillende items, dit zijn vragen in de vragenlijst, die samen één onderliggend concept meten. In dit onderzoek kijken we naar de volgende schalen: ‘alledaagse online discriminatie’, ‘negatieve emoties’, ‘depressieve klachten’, ‘sociaal terugtrekken’ en ‘online terugtrekken’. De totstandkoming van deze schalen wordt eerst uitgelegd voordat we ingaan op de mediatie-analyse.

Alledaagse online discriminatie

Schaal: alledaagse online discriminatie

Bij het onderzoeken van discriminatie wordt er vaak gekeken naar hoe vaak mensen grote en/of traumatische discriminatoire gebeurtenissen meemaken. Alledaagse discriminatie gaat niet alleen over die grote gebeurtenissen, maar vooral over de terugkerende, voortdurende, vormen van discriminatie die onderdeel zijn van het dagelijkse leven van veel mensen uit gestigmatiseerde groepen, zoals microagressies (Essed, 1991; Williams et al., 1997). Om de ervaringen met alledaagse online discriminatie te meten, is de *Everyday Discrimination Scale* (Williams et al., 1997) gebruikt. Aan de hand van vijf aangepaste items uit de originele schaal van Williams en anderen (1997) wordt in dit onderzoek de frequentie van alledaagse online discriminatie gemeten die de respondenten meemaken. De respondenten hadden de mogelijkheid hier op te antwoorden aan de hand van een 5-punt likertschaal (1=nooit, 5=altijd). Voorbeeld items zijn: ‘mensen doen online alsof ze denken dat ik of de groep(en) waarmee ik me identificeer niet slim is’ en ‘ik of de groep(en) waarmee ik me identificeer wordt online uitgescholden of beledigd (zie bijlage 2A voor een volledig overzicht van de items). Een optelsom van de scores op de verschillende items zijn samengevoegd in de schaal ‘alledaagse online discriminatie’. Deze items vormen samen een betrouwbare schaal (Cronbach’s α van 0,89)⁹.

⁹ Met Cronbach’s α kan gemeten worden of er een samenhang is tussen verschillende items. Een Cronbach’s α van boven de 0,70 wordt als ‘acceptabel’ gezien, boven de 0,80 als ‘goed’ en boven de 0,90 als ‘uitstekend’

Wanneer er wordt gekeken naar de persoonskenmerken van de respondenten en de mate waarin zij alledaagse online discriminatie meemaken, zien we het volgende:

- Gender: vrouwelijke respondenten maken gemiddeld gezien vaker alledaagse online discriminatie mee dan mannelijke respondenten.¹⁰
- Migratieachtergrond: respondenten met een migratieachtergrond maken gemiddeld gezien vaker alledaagse online discriminatie mee dan respondenten zonder migratieachtergrond.¹¹
- Seksuele oriëntatie: homoseksuele en biseksuele respondenten maken gemiddeld gezien vaker alledaagse online discriminatie mee dan heteroseksuele respondenten.¹²

10 $t(230)=-2,276, p<0,05$

11 $t(241)=2,019, p<0,05$

12 $t(222)=-5,959, p<0,01$

13 $t(251)=-9,060, p<0,01$

14 $t(262)=2,308, p<0,05$

15 $t(244)=-4,011, p<0,01$

Emotionele gevolgen

Schaal: negatieve emoties

Om te achterhalen wat voor effect het zien of ontvangen van negatieve of beledigende berichten op de respondenten heeft, zijn zeven verschillende emoties, die zijn uitgevraagd, samengevoegd in een schaal: verdriet, stress/onrust, boosheid, machteloosheid, vernedering, onveiligheid en onzekerheid. Deze items zijn uitgevraagd op een 5-punt likertschaal (1=helemaal oneens, 5=helemaal eens). Een gemiddelde score is genomen om 'negatieve emoties' te meten. Deze items vormen samen een betrouwbare schaal, Cronbach's $\alpha=0,89$.

Wanneer er wordt gekeken naar de verschillende persoonskenmerken van de respondenten en de mate waarin zij negatieve emoties ervaren na het zien van online negatieve of beledigende berichten, zien we de volgende significante verschillen in gemiddelden:

- Gender: vrouwelijke respondenten rapporteren gemiddeld gezien vaker negatieve emoties dan mannelijke respondenten.¹³
- Migratieachtergrond: respondenten met een migratieachtergrond rapporteren gemiddeld gezien vaker negatieve emoties dan respondenten zonder migratieachtergrond.¹⁴
- Seksuele oriëntatie: homoseksuele en biseksuele respondenten rapporteren gemiddeld gezien vaker negatieve emoties dan heteroseksuele respondenten.¹⁵

Depressieve klachten

Schaal: depressieve klachten

Voor het meten van depressieve klachten zijn zeven items gebruikt. Deze items zijn gebaseerd op de Patiënt Health Questionnaire (PHQ-9) schaal (Kroenke et al., 2001). Deze schaal meet DSM-IV criteria voor depressie. De respondenten hadden de mogelijkheid om voor elk item op een 5-punts likertschaal de frequentie van deze klachten aan te geven (1=nooit, 5=altijd) (zie bijlage 2B). De items vormden samen een betrouwbare schaal 'depressieve klachten' (Cronbach's $\alpha=0,92$).

Bij depressieve klachten zijn significante verschillen in gemiddelden te zien als er wordt gekeken naar de persoonskenmerken van de respondenten:

- Gender: vrouwelijke respondenten rapporteren gemiddeld gezien vaker depressieve klachten dan mannelijke respondenten.¹⁶
- Migratieachtergrond: respondenten met een migratieachtergrond rapporteren gemiddeld gezien vaker depressieve klachten dan respondenten zonder migratieachtergrond.¹⁷
- Seksuele oriëntatie: homoseksuele en biseksuele respondenten rapporteren gemiddeld gezien vaker depressieve klachten dan heteroseksuele respondenten.¹⁸

16 $t(255)=-3,701, p<0,01$

17 $t(266)=3,388, p<0,01$

18 $t(248)=-5,749, p<0,01$

Sociaal terugtrekken

Schaal: sociaal terugtrekken

Aan de hand van een 5-punts likertschaal (1=nooit, 5=altijd) hadden de respondenten de mogelijkheid om op vijf items de mate waarin iemand zich sociaal terugtrekt, na het zien of ontvangen van negatieve of beledigende berichten online gemeten, aan te geven. Deze items bestonden uit (onder andere): 'ik was minder gemotiveerd voor school, stage of werk' en 'ik sprak minder af met mijn vrienden of familie' (voor een volledig overzicht van de items, zie bijlage 2C). Deze items zijn samengevoegd tot één schaal die wij 'sociaal terugtrekken' noemen. De items vormen samen een betrouwbare schaal (Cronbach's α van 0,92).

Wanneer er wordt gekeken naar de persoonskenmerken van de respondenten en de mate waarin zij zich terugtrekken van sociale activiteiten na het zien of ontvangen van negatieve of beledigende berichten online, dan is zijn de volgende significante verschillen in gemiddelden te zien:

- Gender: vrouwelijke respondenten rapporteren gemiddeld gezien vaker sociaal terugtrekken dan mannelijke respondenten.¹⁹
- Migratieachtergrond: respondenten met een migratieachtergrond rapporteren gemiddeld gezien vaker sociaal terugtrekken dan respondenten zonder migratieachtergrond.²⁰
- Seksuele oriëntatie: homoseksuele en biseksuele respondenten rapporteren gemiddeld gezien vaker sociaal terugtrekken dan heteroseksuele respondenten.²¹
- Religie: religieuze respondenten rapporteren gemiddeld gezien vaker sociaal terugtrekken dan niet-religieuze respondenten.²²

19 $t(258)=-2,111, p<0,05$

20 $t(270)=2,655, p<0,01$

21 $t(252)=-4,603, p<0,01$

22 $t(251)=-2,096, p<0,05$

Online terugtrekken

Schaal: online terugtrekken

Er is ook gekeken naar het effect van het zien van negatieve of beledigende berichten online op het gedrag online. We hebben een schaal gemaakt van vier items: 'ik was minder online', 'ik postte zelf minder', 'ik vermeed bepaalde website of apps' en 'ik durfde me niet meer uit te spreken over sommige thema's'. De respondenten hadden de mogelijkheid om hier antwoord op te geven aan de hand van een 5-punt likertschaal (1=helemaal oneens, 5=helemaal eens). De items vormen samen een betrouwbare schaal die wij 'online terugtrekken' noemen (Cronbach's $\alpha=0,78$).

Als er wordt gekeken naar significante verschillen in gemiddelden in de mate waarin respondenten zich online terugtrekken en de persoonskenmerken van de respondenten, dan zien we het volgende:

- Gender: vrouwelijke respondenten rapporteren gemiddeld gezien vaker online terugtrekken dan mannelijke respondenten.²³
- Seksuele oriëntatie: homoseksuele en biseksuele respondenten rapporteren gemiddeld gezien vaker online terugtrekken dan heteroseksuele respondenten.²⁴

23 $t(263)=-4,916, p<0,01$

24 $t(255)=-4,497, p<0,01$

Meldgedrag

Wanneer je als gebruiker negatieve of beledigende berichten tegenkomt online die discriminerend of haatzaaiend zijn, heb je verschillende mogelijkheden om deze te melden. In dit onderzoek kijken we naar: ‘melden op het platform’, ‘melden bij de politie’ en ‘melden bij een ADV’²⁵.

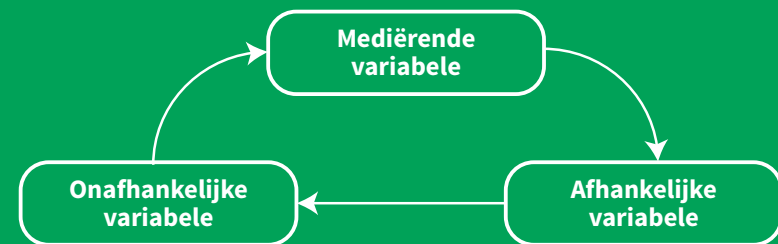
Mediatie

Middels een mediatie-analyse hebben we in dit onderzoek gekeken naar het effect van ‘alledaagse online discriminatie’ ervaringen op ‘online terugtrekken’, ‘sociaal terugtrekken’ en meldgedrag. Daarbij hebben we gekeken of de effecten van alledaagse online discriminatie op deze uitkomsten via negatieve emoties en depressieve klachten te verklaren zijn. Deze analyses zijn uitgevoerd door gebruik te maken van het Hayes PROCESS macro model 4 in SPSS.²⁶

Mediatie

Een mediërende variabele verklaart waarom er een verband is tussen een onafhankelijke en afhankelijke variabele. Het kan opheldering geven waarom het ene leidt tot het ander. Mediatie helpt om te begrijpen waarom en hoe de onafhankelijke variabele invloed heeft op de afhankelijke variabele door de tussenkomst van een derde variabele. We hebben het in dit geval over een mediatie met cross-sectionele variabelen omdat die allemaal op hetzelfde moment in de tijd zijn gemeten én zonder dat wij iets hebben gemanipuleerd. De mediatie is dus exploratief, en we kunnen niet met zekerheid iets zeggen over de causale verbanden die de mediatie-analyse toetst. Hieronder leggen we verder uit wat een mediatie precies betekent:

Stel je voor dat er een verband is tussen het aantal uren gamen (onafhankelijke variabele) en verslapen (afhankelijke variabele). Een mogelijke mediërende variabele zou het aantal uren nachtrust kunnen zijn. Als het gamen leidt tot later naar bed gaan (minder nachtrust), wat op zijn beurt leidt tot vaker verslapen, is het aantal uren nachtrust een mediërende variabele. Zie onderstaand model voor een schematische weergave.

25 Hierin nemen we ook het melden bij Meld.Online Discriminatie (voorheen MiND) mee.

26 In de mediatie-analyses is de frequentie online meegenomen als covariaat.

Sociaal terugtrekken

Uit de mediatie-analyse komt naar voren dat wanneer jongeren vaker alledaagse online discriminatie ervaren, zij meer negatieve emoties en meer depressieve klachten ervaren. Negatieve emoties en depressieve klachten, die voortvloeien uit het ervaren van alledaagse online discriminatie, hebben een verschillend effect op het terugtrekken van sociale activiteiten door jongeren. Het lijkt erop dat het vaker ervaren van alledaagse online discriminatie leidt tot meer negatieve emoties, wat leidt tot minder terugtrekken van sociale activiteiten.²⁷ Verder lijkt het erop dat het vaker ervaren van alledaagse online discriminatie leidt tot meer depressieve klachten, wat juist leidt tot het meer terugtrekken van sociale activiteiten²⁸ (zie bijlage 2D voor de schematische weergave).

Online terugtrekken

De mediatie-analyse laat zien dat naarmate individuen vaker alledaagse online discriminatie ervaren, zij meer negatieve emoties ervaren en kampen met meer depressieve klachten. Deze negatieve emoties en depressieve klachten die worden ervaren door de jongeren, spelen op hun beurt weer een rol op online terugtrekken. Zowel het ervaren van meer negatieve emoties²⁹ en meer depressieve klachten³⁰, als gevolg van het vaker ervaren van alledaagse online discriminatie, leidt tot meer online terugtrekken. Het lijkt erop dat de impact van het ervaren van alledaagse online discriminatie

27 $b = -0,001$, 95% CI[-0,011, -0,001]

28 $b = 0,037$, 95% CI[0,019, 0,054]

29 $b = 0,015$, 95% CI[0,006, 0,026]

30 $b = 0,017$, 95% CI[0,008, 0,028]

31 $b = 0,012$, 95% CI[0,002, 0,024]

32 $b = -0,007$, 95% CI[-0,014, -0,002]

33 $b = 0,015$, 95% CI[0,007, 0,026]

op de emotionele toestand van jongeren uiteindelijk bijdraagt aan online terugtrekken (zie bijlage 2E voor de schematische weergave).

Rapporteren sociale mediaplatform

Op basis van de mediatie-analyse lijkt het erop dat het vaker ervaren van alledaagse online discriminatie leidt tot meer depressieve klachten, wat op zijn beurt resulteert in het vaker rapporteren bij een sociale media platform.³¹ Met andere woorden, depressieve klachten verklaren waarom en hoe alledaagse online discriminatie kan leiden tot vaker een melding maken op het platform. Ook lijkt het erop dat het meer ervaren van alledaagse online discriminatie leidt tot het ervaren van meer negatieve emoties. Dit heeft echter geen (significant) effect op het rapporteren bij een platform (zie bijlage 2F voor de schematische weergave).

Melden bij de politie

De mediatie-analyse toont aan dat het erop lijkt dat het vaker ervaren van alledaagse online discriminatie door jongeren leidt tot het ervaren van meer negatieve emoties door hen. Dit leidt er weer toe dat jongeren minder vaak een melding hiervan doen bij de politie.³² Hiertegenover staat dat het erop lijkt dat het vaker ervaren van alledaagse online discriminatie leidt tot meer depressieve klachten onder jongeren, wat weer leidt tot vaker melden bij de politie.³³ Kortom, deze bevindingen laten zien dat alledaagse online discrimi-

minatie tegenovergestelde effecten kan hebben op het melden bij de politie. Negatieve emoties zijn geassocieerd met minder melden en depressieve klachten met vaker melden bij de politie (zie bijlage 2G voor de schematische weergave).

Melden bij een ADV

Het lijkt, aan de hand van de mediatie-analyse, dat het vaker ervaren van alledaagse online discriminatie leidt tot het meer ervaren van depressieve klachten onder jongeren. Wat op zijn beurt resulteert in het vaker melden bij een ADV.³⁴ Ook lijkt het erop dat het vaker ervaren van alledaagse online discriminatie leidt tot het ervaren van meer negatieve emoties. Maar dit heeft geen (significant) effect op het melden bij een ADV. Deze bevindingen komen overeen met het melden bij het platform (zie bijlage 2H voor de schematische weergave).

Resultaten focusgroepen en interviews

Jongeren uiten zich minder of anders

Uit de gesprekken met de jongeren komt naar voren dat velen voorzichtig zijn met zich te uiten online vanwege de mogelijke negatieve reacties die ze kunnen ontvangen. Volgens een jongere heeft online discriminatie impact op het taalgebruik en de voorzichtigheid waarmee deze jongere zich online uit. De angst voor verkeerde interpretaties of het creëren van een negatief beeld van de eigen groep dwingt deze jongere tot zorgvuldigheid in online conversaties. Daarnaast heerst er een bredere angst dat persoonlijke

informatie kan worden achterhaald, wat een gevoel van onveiligheid met zich meebrengt. Veel jongeren vertellen ook dat ze steeds minder hun mening uiten online omdat ze zich minder veilig zijn gaan voelen. Zo vertelt een jongere:

‘Op een gegeven moment tast het jouw veiligheidsgevoel wel aan als er heel vaak comments worden gemaakt wanneer je iets post of je ziet dat je een post krijgt van iemand. Dan ben je steeds minder geneigd om bepaalde dingen te delen.’

Een andere jongere benoemt dat activisme op sociale media, zoals bij onderwerpen als Israël en Palestina³⁵, kan leiden tot een verminderd gevoel van veiligheid wanneer herhaaldelijk negatieve reacties ontvangen worden. Ook zijn sommige jongeren zich ervan bewust dat de manier van uiten mogelijk invloed heeft op het (stereotiepe) beeld wat anderen van hun groep hebben. Zo vertelt een jongere:

‘Het beïnvloedt wel mijn toon in gesprekken als het om gevoelige onderwerpen gaat. Bijvoorbeeld als het over vrouwen gaat in het algemeen, let ik extra op wat ik zeg, zodat er geen verkeerd beeld ontstaat. Want nu in Iran gebeuren er allemaal verkeerde dingen met vrouwen. [...] Ik moet best wel nadenken en opletten met welke toon ik praat en wat ik zeg, want iemand kan je met één verkeerd woord al verkeerd begrijpen.’

³⁴ $b=0,016$, 95% CI[0,064, 0,029]

³⁵ De gesprekken vonden plaats voordat de oorlog in Palestina en Israël in oktober 2023 losbarstte. Desondanks werd de situatie al door verschillende jongeren benoemd.

Uit de gesprekken valt op dat met name jonge moslima's aangeven dat zij voorzichtig zijn op sociale media. Sommige kiezen ervoor om niet (meer) online te zijn of zichzelf niet zichtbaar te maken uit angst om exposed te worden. Het rapporteren van accounts die meiden exposen lijkt niet effectief te zijn, aangezien volgens de jongeren deze gebruikers snel nieuwe accounts creëren met aanzienlijke volgers, voornamelijk mannen. Deze cyclus van blootstelling en het creëren van nieuwe accounts versterkt het gevoel van onveiligheid en angst om exposed te worden, wat vervolgens invloed heeft op het online gedrag, zoals blijkt uit de volgende citaten van gesproken meisjes en vrouwen:

'Door de persoonlijke reacties denk je wel twee keer na voordat je iets openbaars post. Ik zal dus niet mijn gezicht openbaar posten. Er komt veel negativiteit bij kijken. Dus dat zou ik nu niet meer doen.'

'Ik ben niet actief. Ik kijk alleen een beetje, memes enzo. Ik post zelf niks. Ik hou er niet van om mijn gezicht online te gooien. Ik ben gewoon voorzichtig, nergens bang voor, maar houd me gewoon aan de zijkant. Er wordt ook veel exposed, dus ja. Ik like ook alleen, reageer eigenlijk nooit.'

Een gevoel van machteloosheid

Bij jongeren die online discriminatie en haat ervaren of zien, heerst een algemeen gevoel van machteloosheid. Dit werd eerder al kort aangestipt in het vorige hoofdstuk. Uitspraken als 'je kan er niks aan doen' en 'het hoort erbij' weerspiegelen een bredere acceptatie van online haat als onvermijdelijk. Het feit dat veel jongeren discriminatie niet rapporteren, maar simpelweg negeren en verder scrollen, onderstreept het gevoel van machteloosheid.

Er bestaat een algemeen besef dat negatieve reacties erbij horen op sociale media, met als gevolg dat sommige jongeren aangeven dat sociale media eigenlijk vermeden moet worden als negatieve opmerkingen ongewenst zijn:

'Je maakt jezelf alleen maar moe, ze kunnen letterlijk binnen één minuut een nieuw account maken en dan weer een racistische opmerking posten. Je kunt het wel massaal gaan rapporteren, maar je vangt er niks mee.'

'Online en offline is discriminatie en racisme niet weg te krijgen.'

Een gevolg van het soms toxische klimaat online en het machteloze gevoel dat er niks aan te doen is, is dat een deel van de jongeren desinteresse en soms onverschilligheid toont. Sommige zeggen 'gewoon door te scrollen' wanneer ze haat tegenkomen. Anderen hebben hun sociale media-account verwijderd vanwege de toxiciteit. Opvallend is dat vooral de jongere mannelijke respondenten (17-18 jaar) zeggen dat het negatieve online gedrag hen weinig (meer) doet en dat ze het soms wel grappig vinden:

'Het doet me niet echt iets. Ik kan wel lachen om zo'n grapje [overschelden met 'moslimterrorist'; red.]. Maar je hebt bij elke cultuur de standaardopmerkingen, weet je.'

Sommige jongeren concluderen dat reageren op negatieve posts of reacties weinig effect heeft en je hier alleen maar energie mee verspilt. Jongeren die zich soms wel in discussies mengden, zeggen dat nu niet meer te doen. Zo leggen twee respondenten uit:

‘Ik ben er me van bewust geworden dat ik eigenlijk bijna niets meer doe op social media. Ik ging steeds meer afzien van het uiten van mijn meningen waar ik voor sta.’

‘Ik voerde vaak dit soort gesprekken en ik heb toch wel geleerd dat het vaak niet helpt en die ander heeft toch een bepaald beeld. [...] Ik heb geen behoefte meer om gelijk te krijgen of een ander te overtuigen.’

Een dikkere huid?

In hoeverre online haatspraak en discriminatie leidt tot emotionele gevolgen, depressieve klachten, terugtrekgedrag of zich minder thuis voelen, verschilt per gesproken jongere. Zo geven enkele jongeren aan dat ze negatieve of kwetsende opmerkingen over de groepen waarmee ze zich identificeren, als pijnlijk ervaren. Een groter deel van de jongeren vertelt weinig tot geen emoties te ervaren bij het zien van dergelijke content. Vaak stellen ze dat ze ‘een dikke huid’ hebben ontwikkeld, ondanks de jonge leeftijd van sommige jongeren. In de gesprekken vertellen jongeren dat ze na verloop van tijd gewend raken aan het negatieve gedrag online en een zekere ongevoeligheid ontwikkelen. Dit wordt geïllustreerd door het vermogen van jongeren om diens dag niet (meer) te laten verpesten door negatieve opmerkingen online. Dit blijkt uit een gesprek met twee jongeren:

Jongere 1: ‘Ja, de eerste keer nam ik het best wel persoonlijk, maar met de tijd raak je er wel aan gewend. Goed dat je een wat dikkere huid krijgt.’

Jongere 2: ‘Te vaak gehoord. Boeit me helemaal niks meer. Of als je op een platform zit met random mensen, krijg je memes, van terroristen met een bomgordel. Ik lach er nu om omdat ik er zo aan gewend ben.’

Gespreksleider: ‘Bespreken jullie dit met elkaar?’

Jongere 1: ‘Nee, het raakt mij niet meer, daarom niet.’

Gespreksleider: ‘Wat vinden jullie ervan dat jullie een dikkere huid hebben gekregen?’

Jongere 1: ‘Ja kijk, ik keur het niet goed, maar je krijgt wel een dikkere huid. Maar het zegt ook iets over onze samenleving. Het is eenmaal overal in onze samenleving.’

Negatieve ervaringen als online discriminatie en haatspraak kunnen ertoe bijdragen dat jongeren zich niet thuis voelen in Nederland of dat ze het gevoel hebben dat de samenleving hen niet als Nederlander ziet. Dit kan leiden tot onrust en invloed hebben op hun welzijn. Uit de gesprekken met de jongeren komt niet het beeld naar voren dat ze zich door online discriminatie en haatspraak minder thuis voelen in Nederland. Soms was dat wel bij eerdere negatieve ervaringen het geval, maar daardoor zeggen ze zelf een dikkere huid te hebben gekregen. Verschillende jongeren halen de ‘Marokkanen-uitspraak’ van politicus Geert Wilders aan als moment waarop ze langzamerhand een dikkere huid kregen:

‘Ik heb een dikkere huid gekregen door wat er met Wilders gebeurde toen. Dat was niet grappig. Toen was ik vier jaar en snapte ik het

niet, we waren jong. Maar als je er nu over nadenkt, is het niet oké, waarom is hij niet begrensd? Maar we hebben er wel een dikkere huid door gekregen.'

'Iedereen heeft geleerd om ermee om te gaan, omdat je op jonge leeftijd het al meekrijgt.'

Effect op offline gedrag

De gesproken jongeren merken dat de negatieve opmerkingen die ze online zien ook een effect hebben op hun gedrag offline. Dit uit zich bijvoorbeeld in meer angst voor discriminatie in het 'echte' leven. Sommige jongeren zijn bang dat ze discriminatie of haat ook offline tegenkomen van dezelfde groepen die online discrimineren:

'Als ik bijvoorbeeld op Facebook zit dan staat daar heel vaak nieuws over misdaden. Zoals steekpartijen, schietpartijen et cetera. Nu minder. Maar vroeger keek ik heel vaak naar de comments en dan zie je altijd wel iemand zeggen van 'fijn dat Nederland zulke mensen binnenlaat'. Dan had ik voor mezelf een bepaald beeld gecreëerd van zulke mensen en als ik ze dan buiten zag, dacht ik: dan denken ze ook zo over mij. En hoe mensen over jou denken, heeft ook effect op hun gedrag.'

Sommige jongeren die wij spraken vertellen dat ze zich niet alleen anders online gaan gedragen, maar ook offline. Bijvoorbeeld om zo niet te voldoen aan de stereotypen of vooroordelen die ze online tegenkomen. Of dat ze zich minder veilig voelen in bepaalde situaties. Gebeurtenissen uit binnen- en

buitenland, die ze oppikken uit de (sociale) media, zijn soms van invloed op hun ervaren veiligheid:

'Een schrikmoment was de gebeurtenis in Christchurch. Daar was een persoon die gewoon live streamde hoe hij in een moskee mensen aan het neerknallen was. Op dat moment schrokken we allemaal. We dachten van, hoe gebeurt dit? Je hebt ook sommige Pegida-mensen die dan online van dat soort dingen proberen te organiseren zo van 'wij gaan deze moskee terroriseren'. Dat is eng. Dat is echt eng. Als je dan naar het vrijdaggebed gaat, dan kijk je wel eventjes om.'

Conclusie en duiding hoofdstuk 2

Samengevat zien we dat het ervaren van alledaagse online discriminatie door jongeren gerelateerd is aan een toename van negatieve emoties en depressieve klachten. Deze emotionele reacties lijken op hun beurt een rol te spelen bij het verklaren van de relatie tussen het ervaren van alledaagse online discriminatie en het gedrag van jongeren. Uit de mediatie-analyse komt naar voren dat negatieve emoties en depressieve klachten, als gevolg van het ervaren van alledaagse online discriminatie, verschillende uitwerkingen hebben op het terugtrekken van sociale activiteiten. Negatieve emoties lijken niet te leiden tot meer sociale terugtrekking. Hiertegenover staat dat depressieve klachten wel leiden tot het meer terugtrekken van sociale activiteiten. In het geval van online terugtrekking blijkt uit de mediatie-analyse dat zowel negatieve emoties als depressieve klachten verklaren waarom het ervaren van alledaagse online discriminatie door jongeren leidt tot meer terugtrekking online. Met andere woorden, de emotionele en

psychologische impact van het ervaren van discriminatie online draagt bij aan het vermijden van online interacties.

Wanneer het gaat om melden van online discriminatie, zien we dat depressieve klachten als gevolg van het ervaren van alledaagse online discriminatie, leidt tot het vaker melden van negatieve of beledigende berichten bij sociale mediaplatforms, ADV's en bij de politie. Voor negatieve emoties als gevolg van het ervaren van alledaagse online discriminatie zien we enkele tegenstrijdige effecten. Meer negatieve emoties, als gevolg hiervan, verminderen juist melden bij de politie. Dit suggereert dat de emotionele impact van online discriminatie verschillende reacties kan oproepen, afhankelijk van de specifieke gedragssuitkomst. Deze bevindingen benadrukken het belang van het begrijpen van de emotionele reacties op het ervaren van alledaagse online discriminatie en hoe deze reacties tot verschillende gedragingen kunnen leiden, variërend van terugtrekking tot actief melden bij verschillende instanties.

Ondanks de gevolgen die het ervaren van online discriminatie bij een deel van de jongeren soms kan hebben, komt naar voren uit de gesprekken dat jongeren veelvuldig vermijdende coping-strategieën toepassen om zo te kunnen omgaan met (de gevolgen van) online haatspraak en discriminatie. Coping-strategieën betreffen de manieren waarop personen omgaan met de situatie van discriminatie of racisme, of hun emoties reguleren om hun mentale gezondheid te beschermen (Bureau Omlo, 2014; Noor & Shaker, 2017). Veel jongeren negeren de negatieve berichten vaak, dit is de strategie van ontkenning. Sommige jongeren zijn minder vaak online en/of uiten zich minder online, dit wordt ook wel de strategie van onderhandeling genoemd, waarmee mensen proberen zich aan te passen aan de situatie om

discriminatie zo te minimaliseren. Soms speelt hierbij mee dat ze bang zijn om negatieve vooroordelen en stereotypen over de groep(en) waarmee zij zich identificeren te bevestigen, dit wordt wel stereotype threat genoemd (e.g., Shapiro & Neuberg, 2007; Steele & Aronson, 1995; Williams et al., 2019). Enkele jongeren trekken zich letterlijk terug in hun kamer of huis, dit wordt wel sociale terugtrekking genoemd (Partow et al., 2021). Uit de resultaten van de vragenlijst maken we op dat het terugtrekken van activiteiten, zowel sociaal als online, kan komen door de negatieve emotie en depressieve klachten die het ervaren van alledaagse online discriminatie kunnen veroorzaken. Verder komt uit de gesprekken naar voren dat veel jongeren een gevoel van machteloosheid ervaren en denken dat ze zelf weinig verschil kunnen maken. Dit leidt er bij sommige jongeren toe dat ze zelden tot nooit melden, rapporteren of de confrontatie aangaan. Wanneer jongeren wel een melding maken dan wordt dit veelal ingegeven doordat iemand depressieve klachten ervaart na het meemaken van alledaagse online discriminatie, blijkt uit de resultaten van de vragenlijst.

De strategieën die de jongeren toepassen, kunnen schadelijk zijn voor de gezondheid en zijn daarmee disfunctionele coping-strategieën. Uit een onderzoek van Mekawi en anderen (2022) komt naar voren dat degene die bij ongelijke behandeling dit probeerden te accepteren en er niet over praatten, er een duidelijke relatie was tussen het ervaren van racisme en stress en depressie. Oftewel: wanneer je discriminatie probeert te accepteren als iets dat nu eenmaal bij het leven hoort, is de kans groter dat het ervaren van discriminatie hand in hand gaat met een slechtere mentale gezondheid. Hetzelfde geldt voor vermijdende strategieën. Deze strategieën kunnen op lange termijn schadelijk zijn voor de gezondheid, bijvoorbeeld door een toename van angstgevoelens (Jacob et al., 2023). De gesproken

jongeren geven aan dat ze door hun ervaringen online ook angstiger worden voor discriminatie in ‘het echte leven’.

Uit eerder onderzoek blijkt dat online discriminatie een negatieve invloed kan hebben op de mentale gezondheid, denk aan stress, maar ook kan leiden tot sociale uitsluiting, pesten en slechtere (werk- of school)prestaties (Ikram, 2016). De uitkomsten uit de vragenlijst laten zien dat het vaker meemaken van alledaagse online discriminatie leidt tot meer negatieve emoties en meer depressieve klachten. Uit de gesprekken met jongeren ontstaat het beeld dat de meeste van hen een ‘dikkere huid’ hebben gekregen, zowel door hun online als offline ervaringen met uitsluiting, discriminatie of haatspraak. Vaak zien ze dat als de enige optie om te kunnen omgaan met online haatspraak en discriminatie.

3

Ondersteuningsbehoeften

Wat helpt jongeren om weerbaar te zijn tegen online haat en discriminatie? En wat denken zij dat helpt om de effecten van online discriminatie op hun gedrag – zowel online als offline – te verminderen? In dit hoofdstuk zoomen we in op de ondersteuningsbehoeften van jongeren. We hebben hen hierover uitgevraagd in de focusgroepen en interviews.

Hulpeloosheid leidt tot weinig behoefte aan ondersteuning

Zoals uit het vorige hoofdstuk naar voren kwam, beschouwen veel van de gesproken jongeren haat en discriminatie als een onvermijdelijk aspect van de online wereld. Door de hoeveelheid haat en de ‘slimme’ manieren die mensen vinden om hun negatieve boodschappen toch wel te verspreiden, denken ze dat er weinig tot niks aan te doen is. Dit leidt vaak tot coping-strategieën waarbij jongeren hun gedrag aanpassen, de situatie (proberen te) accepteren zoals die is of dat ze de online haat en discriminatie zoveel mogelijk uit de weg gaan. Uit de gesprekken met jongeren komt het beeld naar voren dat ze een bepaalde mate van hulpeloosheid ervaren. Hulpeloosheid kan ontstaan wanneer iemand bepaalde gebeurtenissen als oncontroleerbaar beschouwt en elk streven naar verandering stopt. Dit kan leiden tot geleerde hulpeloosheid bij herhaalde blootstelling aan stressvolle en oncontroleerbare gebeurtenissen – zoals haatvolle video’s en berichten

tegenkomen tijdens het scrollen (Seligman, 1975). Deze hulpeloosheid zien we terug bij een overgroot deel van de gesproken jongeren. Iets er tegen doen ‘heeft vaak toch geen zin’. Dit leidt ertoe dat jongeren bijna nooit online haatspraak of discriminatie rapporteren of melden.

Ten grondslag aan de lage actiebereidheid ligt, evenals het gevoel dat andere organisaties of instituties hen niet zouden kunnen helpen, soms ook een eerdere negatieve ervaring. Bijvoorbeeld dat er geen (re)actie kwam na rapporteren op een platform. Hetzelfde geldt voor melden of aangifte doen bij de politie. De jongeren die we hebben gesproken, geven aan dat zij aangifte doen bij de politie niet als een oplossing zien en ook niet als ondersteunend ervaren wanneer zij online discriminatie zien of meemaken. Een reden hiervoor kan een eerdere negatieve ervaring met de politie zijn. Zo stelt iemand dat er niks werd gedaan met de aangifte van zijn gestolen fiets. De jongere vraagt zich af waarom dat bij een discriminerende online uitspraak wel zou gebeuren.

In de gesprekken met jongeren is ook te merken dat ze elkaar bevestigen in hun gevoel van hulpeloosheid. Ook door hun omgeving worden ze niet gemotiveerd om hulp te zoeken, zoals blijkt uit het volgende citaat:

‘Ik heb een keer in mijn omgeving verteld dat ik dacht om naar de politie te gaan. Toen werd ik uitgelachen door mijn familie en leeftijdsgenoten. Die hadden zoiets van: daar bereik je toch niks mee, dat kan je beter gewoon bij jezelf houden of bespreken met je omgeving.’

Wat de hulpeloosheid en het gebrek aan ondersteuningsbehoefte voedt, is ook het feit dat veel gesproken jongeren online haat en discriminatie als ‘minder erg’ zien dan offline haat en discriminatie. Zo vertellen enkele jongeren het stelen van een fiets ingrijpender of het niet kunnen vinden van een stageplek vanwege discriminatie erger te vinden. En online hoort discriminatie en haat er misschien wel gewoon bij, zoals deze jongeren reageert op de vraag of ze melding of aangifte zouden doen bij de politie:

‘Politie is te extreem. Misschien hoort het er ook gewoon bij.’

Mogelijkheden voor ondersteuning

Tijdens de interviews en focusgroepen met jongeren zijn door de KIS-onderzoekers verschillende mogelijke oplossingen aangedragen, die KIS heeft beschreven in het rapport [Online discriminatie tegengaan: verbeterkansen voor organisaties die hierbij een rol \(kunnen\) spelen](#) (2022). In het volgende deel beschrijven we de oplossingen die bij (een deel van) de jongeren gehoor vond.

Educatie en voorlichting

Een van de oplossingen is een stevigere preventieve aanpak van online discriminatie via educatie en voorlichting. Dit is de oplossing die het meeste gehoor vindt bij de jongeren. De meeste jongeren geven aan dat ze geen of bijna geen les hebben gehad over deze kant van sociale media. Sommige jongeren suggereren dat voorlichting onderdeel zou moeten worden van het curriculum om bewustwording te vergroten en uiteindelijk gedrag online te kunnen beïnvloeden. Het idee van een vak over online gedrag wordt geopperd:

‘Voorlichtingen op basisscholen, dat vind ik een goed idee. Echt een vak erover maken over hoe ga je om met elkaar online.’

‘Wij hebben op school een gastles gehad over discriminatie en vooroordelen. Maar ik weet dat dit niet bij veel scholen zo is. Ik denk dat dit op elke school wel nodig is. Maar ik vond dit wel positief. Ik weet nog voor de les dat mijn vrienden en ik sceptisch waren, maar na de les was ik positief.’

Steun van omstanders

Een deel van de jongeren beschouwt positieve of ondersteunde reacties van bekende of onbekende gebruikers als waardevol. Dit zijn gebruikers die de confrontatie aangaan met iemand die een negatieve opmerking plaatst of er een positief bericht er onder plaatsen. Enerzijds vinden de jongeren dit prettig omdat ze zo zien dat ook anderen online haatspraak en discriminatie signaleren en weerstand bieden. Anderzijds omdat verschillende jongeren aangeven dat er zelf tegenin gaan te veel energie kost. Als ze een reactie zien van een omstander, liken sommige jongeren wel dit bericht om aan te geven dat ze blij zijn met de reactie van de omstander.

Uit de gesprekken komt naar voren dat veel jongeren het fijn vinden als er meer positieve berichten verschijnen in bijvoorbeeld reactiesecties van nieuwswebsites. Zeker als dit berichten zijn van mensen en/of groepen waartegen de haat of discriminatie niet gericht is. Ze denken dat dit meer behulpzaam is dan wanneer mensen reageren waarop de haat of discriminatie gericht is. Overigens is niet iedereen het hiermee eens. Sommige jongeren vinden alle aandacht die aan negatieve berichten wordt gegeven, te veel aandacht.

Stevigere aanpak sociale mediaplatforms

Veel van de jongeren die wij spraken, vinden dat sociale mediaplatforms een rol spelen bij het beheersen van online discriminatie en haatdragende content. Veel jongere benadrukken dat deze platforms meer inspanningen moet leveren om strenger te modereren op haatdragende teksten. Hoewel op veel platforms het gebruik van bepaalde haatdragende woorden verboden is, wijst een jongere erop dat gebruikers vaak alternatieve schrijfwijzen gebruiken om deze regels te omzeilen. De huidige aanpak lijkt volgens

de jongere niet effectief, aangezien het reageren op discriminerende content vaak de situatie alleen maar verergert.

‘Op heel veel platformen mag je N-woord niet gebruiken. Maar je hebt dan duizend andere manieren, dan schrijf je de ‘e’ of de ‘r’ anders.’

Een andere jongere pleit voor een transparantere aanpak bij het rapporteren van haatvolle content. Hij benadrukt dat het prettig zou zijn als sociale mediaplatforms duidelijk(er) communiceren over de afhandeling van meldingen, waarbij ze uitleggen waarom bepaalde content wel of niet wordt verwijderd. Een andere jongere suggereert dat platforms meer ondersteuning kunnen bieden als iemand een bericht rapporteert.

Verschillende jongeren vinden dat de aanpak van online discriminatie tekortschiet, ondanks de inspanningen van sommige sociale mediaplatforms. Zo zijn verschillende jongeren sceptisch over het verwijderen van accounts (‘deplatforming’), omdat mensen gemakkelijk nieuwe accounts kunnen aanmaken, maar ook over het communiceren van community richtlijnen. Wel ligt de verantwoordelijkheid voor de aanpak van online haat en discriminatie volgens de jongeren voornamelijk bij de platforms (en de bedrijven erachter), maar ook bij de gebruikers zelf die hun gedrag moeten aanpassen.

Meldpunten meer bekendheid geven en inzetten op hogere meldingsbereidheid

Zoals eerder beschreven, zien weinig jongeren het nut in van haatvolle of discriminatoire posts of reacties te melden bij een meldpunt of rapporteren bij het platform. Ook als ze wél de plekken zouden kennen om te melden – op een enkeling na kennen alle jongeren die wij spraken het meldpunt Meld.

Online Discriminatie niet – geven de meeste jongeren aan dit alsnog niet te doen. Met als reden: het heeft toch geen zin. Een geïnterviewde jongere duidt dit als volgt:

‘En erop reageren helpt niet. Dan maak je het alleen maar nog erger. Want de mensen die zeg maar discriminerende content maken, het is echt niet dat ze gaan stoppen ofzo, dat ze bang worden. Het is achter een schermje, en niemand komt erachter wie het is.’

Meer bekendheid geven aan Meld.Online Discriminatie heeft volgens de meeste jongeren geen zin. Een enkeling geeft aan dat wanneer het meldpunt onafhankelijk is, dit wel voor hen de drempel zou verlagen om een melding te doen.

Conclusie en duiding hoofdstuk 3

Onder jongeren heerst er een grote mate van hulpeloosheid wanneer het gaat om ondersteuningsbehoeften bij het ervaren van haatspraak en discriminatie online. Het wordt gezien als iets wat onlosmakelijk verbonden is met de online wereld. Daarnaast ontbreekt het aan perspectief onder de jongeren over wat zij denken dat zou kunnen werken in de aanpak. Melden bijvoorbeeld heeft dan ook geen zin in hun ogen. Dit is problematisch, want de bevindingen uit dit onderzoek laten zien dat ervaringen met alledaagse online discriminatie een aanzienlijke impact heeft op het psychologische welzijn van jongeren. Het is van essentieel belang dat er wordt ingezet op ondersteuning van gedupeerden. Voor professionals die met jongeren werken, is het van belang om te weten dat depressieve klachten vaak voortkomen uit een samenspel van offline en online ervaringen. Samen bieden deze bevindingen professionals de mogelijkheid om gerichte interventies te ontwikkelen die specifiek zijn afgestemd op het omgaan met online discriminatie. Door het begrijpen van de emotionele en gedragsmatige reacties van jongeren op online discriminatie, kunnen professionals hun strategieën aanpassen om effectieve en passende ondersteuning te bieden.

Als het aan de jongeren ligt, zijn sociale mediaplatforms voornamelijk verantwoordelijk voor wat er op hun platforms gebeurt. Deze platforms zouden hun aanpak kunnen verstevigen. Ook zijn er jongeren die een mogelijkheid zien op het gebied van educatie op het gebied van voorlichting en bewustwording. En er zijn jongeren die steun halen uit reacties van omstanders.

4

Conclusie en aanbevelingen

Dit onderzoek onder jongeren in Nederland laat een schrijnend patroon zien met betrekking tot de omvang en impact van online haat en discriminatie ervaringen van jongeren. Op basis van een online vragenlijst en gesprekken (focusgroep en één-op-één interviews) met Nederlandse jongeren zien wij een problematische en onveilige online omgeving waar jongeren te maken hebben met online haat en discriminatie. Een groot deel van de jongeren ervaart haatspraak of discriminatie online. Ofwel gericht op henzelf of op mensen waar zij zich mee identificeren en/of ze zien het voorbij komen gericht op anderen (waar zij zich niet mee identificeren). Dit voornamelijk op sociale media en video-apps/sites en vooral te zien in reacties op berichten/posts van anderen en/of als bericht/post van anderen. De onderwerpen van deze ervaren online haatspraak en discriminatie spitsen zich voornamelijk toe op herkomst en etniciteit, gewicht en seksuele oriëntatie. Ook is te zien dat jongeren die zich identificeren met verschillende gestigmatiseerde groepen meer online haat en discriminatie ervaren. Denk hierbij bijvoorbeeld aan jonge moslima's.

Als er wordt gekeken naar de gevolgen van ervaren alledaagse online discriminatie, zien wij een sterke relatie tussen het ervaren van online discriminatie en negatieve emoties en depressieve klachten bij jongeren. Deze emotionele reacties blijken op hun beurt samen te hangen met het gedrag van jongeren, zoals sociale en online terugtrekking. Ook in de gesprekken

met jongeren komt dit terug. Jongeren geven aan bijvoorbeeld geen gebruik (meer) te maken van sociale media vanwege online haat en discriminatie die hierop te vinden is. Of passen hun gedrag aan door niet herkenbare foto's te plaatsen. Het ervaren van online haat en discriminatie lijkt invloed te hebben op gedrag, ook offline. Negatieve emoties en depressieve klachten, na het ervaren van alledaagse online discriminatie, spelen hierbij verschillende rollen. Negatieve emoties resulteren niet altijd in het terugtrekken van sociale activiteiten, depressieve klachten wel. Beide emotionele reacties verklaren wel waarom mensen zich onttrekken van online interacties wanneer zij alledaagse online discriminatie ervaren. Ook hebben negatieve emoties en depressieve klachten een wisselende werking op meldgedrag. Meer depressieve klachten door het ervaren van alledaagse online discriminatie, hangen samen met meer melden van negatieve en beledigende berichten bij het platform, de politie en een ADV. Negatieve emoties tonen een wisselende relatie met het melden. De gesprekken met jongeren tonen aan dat het belangrijk is dat er effectief wordt omgegaan met deze meldingen. De jongeren geven namelijk aan dat doordat er niets gedaan is met hun melding, of dat zij niet weten of er iets met hun melding wordt gedaan, zij in het vervolg geen melding meer hebben gemaakt.

Jongeren voelen zich veelal machteloos tegenover online haat en discriminatie. De strategieën die jongeren toepassen om met ervaren online haat en

discriminatie om te gaan variëren van vermijding tot ontkenning. Hoewel sommige jongeren online discriminatie negeren, anderen zich minder online uiten, en sommigen zelfs sociale of online terugtrekking toepassen, illustreert dit gedragspatroon dat jongeren verschillende coping-strategieën gebruiken om de negatieve gevolgen te minimaliseren. Ook komt het voor dat er een ‘dikke huid’ gecreëerd wordt om zich op deze manier niets aan te trekken van ervaren online haat en discriminatie. Niet alle coping-strategieën zijn positief en beschermen tegen de negatieve (gezondheids)effecten van online haat en discriminatie ervaren. Ook zijn er coping-strategieën die het risico hebben om de negatieve effecten die ervaren kunnen worden (extra) schade tot te brengen. Vooral het accepteren van discriminatie online, wat dus veel lijkt voor te komen onder de jongeren, heeft schadelijke gevolgen voor de gezondheid (Jacob et al., 2023). Daarom is het van belang om deze coping-strategieën verder in kaart te brengen als mogelijk onderdeel van de negatieve gevolgen van online haat en discriminatie.

Een opvallend aspect van de bevindingen is dat in de gesprekken met jongeren de uitdaging naar voren komt die zij ervaren bij het identificeren van online haat en discriminatie. Zij geven aan dat zulke berichten en content ‘normaal’ is online en bestempelen dit dan veelal niet als haat of discriminatie. Berichten over geloof en ‘expose’-berichten worden wel veelal als schadelijk en kwetsend gezien. Andere haatvolle berichten worden vaak gebagatelliseerd door de jongeren. Hetgeen ook een manier kan zijn om met de gevoelens van machteloosheid om te gaan. In de ogen van jongeren lijken haat en discriminatie ervaringen inherent te zijn aan de online wereld. Jongeren lijken min of meer gewend te zijn aan dit soort berichten en dit als normaal zijn gaan zien. Terwijl blijkt dat het wel degelijk negatieve gevolgen heeft voor degene die dit ervaren, zowel op emotioneel vlak, maar ook op

gedrag. Deze normalisatie lijkt bij te dragen aan de hoge mate van hulpeloosheid en machteloosheid onder veel jongeren die zijn gesproken. Zij zien dan ook niet direct een oplossingsrichting. Ideeën over meer educatie en voorlichting, steun van omstanders en stevigere aanpak van sociale media-platforms kunnen wel op enige steun rekenen. Maar hoe dit geconcretiseerd moet worden in de praktijk weten de jongeren niet.

Samengenomen bieden deze resultaten meer inzicht in de ernst, complexiteit en pijnlijke gevolgen van ervaren online haat en discriminatie bij jongeren. Deze bevindingen kunnen bijdragen aan bredere maatschappelijke discussies en beleidsvorming, om zo een veiligere online omgeving te creëren voor alle jongeren, inclusief jongeren van gestigmatiseerde groepen in de samenleving.

Aanbevelingen

Online haat en discriminatie lijkt genormaliseerd onder jongeren. Dit brengt het risico met zich mee dat jongeren eerder geneigd zijn om ook zelf online haat en discriminatie te verspreiden. Het is daarom van belang om in te zetten op het afzwakken van deze norm en een positieve norm tegen haat en discriminatie neer te zetten. Belangrijk hierbij is dat verschillende actoren hier verantwoordelijkheid in nemen. Volgens de jongeren zelf kan het onderwijs hier mogelijk een rol in spelen. Verder is te zien dat melden van online haat en discriminatie afhangt van de negatieve emotionele reactie hierop van degene die dit ervaart. Inzetten op melden van deze berichten door mensen die deze emotionele reactie niet hebben, is daarom aan te bevelen. Belangrijk hierbij is om in te zetten op meldingen beloningswaardig te maken. Het neerzetten van een positieve sociale norm tegen online haat en

discriminatie kan ook de meldingsbereidheid vergroten. Uit de gesprekken komt naar voren dat jongeren alleen willen melden wanneer er effectief iets gedaan wordt met de melding. In eerder KIS onderzoek hebben we onderzocht hoe een positieve sociale norm kan worden neergezet en hoe de meldingsbereidheid vergroot kan worden, zie hier. De bevindingen met betrekking tot de negatieve emoties en depressieve klachten als gevolg van het ervaren van alledaagse online discriminatie zijn verder van belang voor maatschappelijke en mentale gezondheidspersonals. Het geeft namelijk inzicht in dat het ervaren van alledaagse online discriminatie kan leiden tot depressieve klachten en negatieve emoties. Ook blijkt uit de bevindingen dat jongeren coping-strategieën inzetten die het risico hebben om deze negatieve gezondheidseffecten te vergroten. Er moeten dus gerichte interventies ontwikkeld worden die specifiek zijn afgestemd op het omgaan met ervaren online discriminatie, zodat dit de negatieve gezondheidseffecten kan verminderen/beperken. Door het begrijpen van de emotionele en gedragsmatige reacties van jongeren op online discriminatie, kunnen professionals die met jongeren werken hun strategieën aanpassen om effectieve en passende ondersteuning te bieden.

Vervolgonderzoek

Vervolgonderzoek kan zich richten op de effectiviteit van interventies die willen bijdragen aan de normverschuiving online, zodat er een positieve sociale norm is en online haat en discriminatie niet meer worden gezien als iets wat erbij hoort. Daarnaast kan er onderzoek gedaan worden naar hoe jongeren ondersteund kunnen worden in het omgaan met online haat en discriminatie, zodat dit geen versterkende negatieve gezondheidseffecten voor hen heeft. Interessant is om te verkennen hoe dit vervolgens veranderd kan worden in opleidingen van professionals die met jongeren werken. Verder zou nieuw onderzoek zich kunnen richten op wat plegers motiveert tot online haat en discriminatie, zodat deze factoren aangepakt kunnen worden ter preventie.

Literatuur

- Akkermans, M., Arends, J., Derksen, E., & Reep, C. (2023). *Online Veiligheid en Criminaliteit 2022*. Den Haag: Centraal Bureau voor de Statistiek.
- Andriessen, I., Hoegen Dijkhof, J., Van der Torre, A., Van den Berg, E., Pulles, I., Iedema, J., & De Voogd-Hamelink, M. (2020). *Ervaren discriminatie in Nederland II*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Benner, A. D., Wang, Y., Shen, Y., Boyle, A. E., Polk, R., & Cheng, Y. P. (2018). Racial/ethnic discrimination and well-being during adolescence: A meta-analytic review. *American psychologist, 73*(7), 855.
- Briels, B., Felten, H., Taouanza, I., & Walz, G. (2018). *Handreiking antidiscriminatiebeleid voor gemeenten*. Utrecht: Movisie.
- Bureau Omlo. (2014). *Copingstrategieën bij ervaringen van discriminatie. Een verkennende literatuurstudie*. Bureau Omlo.
- Council of Europe. (2022). *Combating hate speech*. Council of Europe.
- De Freitas, D. F., Fernandes-Jesus, M., Ferreira, P. D., Coimbra, S., Teixeira, P. M., De Moura, A., ... & Fontaine, A. M. (2018). Psychological correlates of perceived ethnic discrimination in Europe: A meta-analysis. *Psychology of Violence, 8*(6), 712.
- ECRI. (2019). *ECRI-rapport over Nederland (vijfde monitoringcyclus)*. Strasbourg: ECRI/Council of Europe.
- Essed, P. (1991). *Understanding everyday racism*. Newbury Park, CA: Sage.
- Felten, H., & Taouanza, I. (2017). *Online discriminatie aanpakken: wat werkt? Een eerste verkennend onderzoek*. Utrecht: Movisie.
- Graping, S. L., Warner, C. M., Bixter, M. T., Cunningham, D. J., Bonumwezi, J., Mahmud, F., Kline, E. A., Portillo, N. L., & Nisenson, D. (2022). Online racial discrimination and mental health among black undergraduates: the moderating role of gender. *Journal of American College Health, 1-9*.
- Jacob, G., Faber, S. C., Faber, N., Bartlett, A., Ouimet, A. J., & Williams, M. T. (2023). A systematic review of Black People coping with racism: Approaches, analysis, and empowerment. *Perspectives on Psychological Science, 18*(2), 392-415.

- Keum, B. T. (2023). Impacts of online racism on suicide ideation through interpersonal factors among racial minority emerging adults: the role of perceived burdensomeness and thwarted belongingness. *Journal of Interpersonal Violence, 38*(5-6), 4537-4561.
- Kovács, Z., & Noor, S. (2021). *Grensoverschrijdend gedrag aanpakken. Wat werkt bij het activeren van omstanders?* Utrecht: Movisie.
- Kroenke, K., Spitzer, R. L., Janet, B. W., & Williams, D. S. W. (2001). The PHQ-9. Validity of Brief Depression Severity Measure. *Journal of General Internal Medicine, 16*(9), 606-613.
- Ikram, M. U. Z. (2016). *Social determinants of ethnic minority health in Europe*. [Thesis, fully internal, Universiteit van Amsterdam].
- Mekawi, Y., Carter, S., Packard, G., Wallace, S., Michopoulos, V., & Powers, A. (2022). When (passive) acceptance hurts: Race-based coping moderates the association between racial discrimination and mental health outcomes among Black Americans. *Psychological trauma: theory, research, practice, and policy, 14*(1), 38.
- Moors, J. A., & Verweij, A. C. (2022). *Ontmaskering. Een literatuur- en praktijkonderzoek naar 'exposen'*. Politie & Wetenschap.
- Nguyen, S. H., Qiusi, S., & Williams, D. (2022). How do we make the virtual world a better place? Social discrimination in online gaming, sense of community and well-being. *Telematics and Informatics, 66*, 101747.
- Noor, N. M., & Shaker, M. N. (2017). Perceived workplace discrimination, coping and psychological distress among unskilled Indonesian migrant workers in Malaysia. *International Journal of Intercultural Relations, 57*, 19-29.
- Obermaier, M., & Schmuck, D. (2022). Youths as targets: factors of online hate speech victimization among adolescents and young adults. *Journal of Computer-Mediated Communication, 27*(4), zm012.
- Partow, S., Cook, R., & McDonald, R. (2021). A literature review of the measurement of coping with stigmatization and discrimination. *Basic and Applied Social Psychology, 43*(5), 319-340.
- Priest, N., Paradies, Y., Trenerry, B., Truong, M., Karlsen, S., & Kelly, Y. (2013). A systematic review of studies examining the relationship between reported racism and health and wellbeing for children and young people. *Social Science & Medicine, 95*, 115-127.
- Schram, K., De Jong, M., & Eysink Smeets, M. (2020). *Exposen exposed. De gevolgen van slut-shaming voor jonge vrouwen met een migratieachtergrond in het hoger beroepsonderwijs*. Rotterdam: Hogeschool Inholland.
- Seligman M. E. (1975). *Helplessness: On depression, development, and death*. New York, NY: WH Freeman/Times Books/Henry Holt.
- Shapiro, J. R., & Neuberg, S. L. (2007). From stereotype threat to stereotype threats: Implications of a multi-threat framework for causes, modera-

tors, mediators, consequences, and interventions. *Personality and Social Psychology Review*, 11(2), 107-130.

Steele, C. M., & Aronson, J. (1995). Stereotype threat and the intellectual test performance of African Americans. *Journal of personality and social psychology*, 69(5), 797.

Sue, D. W., Capodilupo, C. M., Torino, G. C., Bucceri, J. M., Holder, A., Nadal, K. L., & Esquilin, M. (2007). Racial microaggressions in everyday life: implications for clinical practice. *American psychologist*, 62(4), 271.

Tokunaga, R. S. (2010). Following you home from school: A critical review and synthesis of research on cyberbullying victimization. *Computers in Human Behavior*, 26(3), 277-287.

Tynes, B. M., English, D., Del Toro, J., Smith, N. A., Lozada, F. T., & Williams, D. R. (2020). Trajectories of online racial discrimination and psychological functioning among African American and Latino adolescents. *Child development*, 91(5), 1577-1593.

Tynes, B. M., Giang, M. T., Williams, D. R., & Thompson, G. N. (2008). Online Racial Discrimination and Psychological Adjustment Among Adolescents. *Journal of Adolescent Health*, 43(6), 565-569.

Verloove, J., Kros, K., Hoogenbosch, A., & Does, S. (2022). *Online discriminatie tegengaan: hoe ziet de huidige aanpak eruit en wie is aan zet? Een rapport voor organisaties die een rol (kunnen) spelen bij het tegengaan van online discriminatie*. Utrecht: Kennisplatform Inclusief Samenleven.

Walz, G., & Fiere, B. (2022). *Discriminatiecijfers in 2021. Een rapport over registraties van discriminatie-incidenten door de politie, en meldingen bij anti-discriminatievoorzieningen en andere organisaties in Nederland*. Rotterdam/Den Haag: Art. 1.

Weinstein, M., Jensen, M. R., & Tynes, B. M. (2021). Victimized in many ways: Online and offline bullying/harassment and perceived racial discrimination in diverse racial-ethnic minority adolescents. *Cultural diversity and ethnic minority psychology*, 27(3), 397.

Williams, D. P., Joseph, N., Hill, L. K., Sollers III, J. J., Vasey, M. W., Way, B. M., ... & Thayer, J. F. (2019). Stereotype threat, trait perseveration, and vagal activity: evidence for mechanisms underpinning health disparities in Black Americans. *Ethnicity & health*, 24(8), 909-926.

Williams, D. R., Yu, Y., Jackson, J. S., & Anderson, N. B. (1997). Racial Differences in Physical and Mental Health: Socioeconomic Status, Stress, and Discrimination. *Journal of Health Psychology*, 2(3), 335-351.

Bijlage 1: Begrippenlijst

Alledaagse discriminatie gaat over de terugkerende en voortdurende vormen van discriminatie die onderdeel zijn van het dagelijks leven van mensen, voornamelijk uit gestigmatiseerde groepen. Denk hierbij aan microagressies. Het gaat hierbij niet alleen om grote en/of traumatische discriminatoire gebeurtenissen (Essed, 1991; Williams et al., 1997).

Ervaren discriminatie wordt door het SCP gedefinieerd als ‘de interpretatie van een meegemaakt incident als discriminatie: de situatie dat een als onrechtvaardig ervaren uitkomst of verloop van een meegemaakt voorval te maken heeft met negatieve houdingen over de groep waar het individu toe gerekend wordt’.

‘**Exposing**’ gaat om het ‘blootleggen’ of ‘ontmaskeren’ van iemand, voornamelijk (jonge) meisjes en vrouwen. Dit door het delen van online (beeld) informatie met anderen. Dit met als doel deze persoon publiekelijk te beschamen omdat diens gedrag wordt gezien als ‘ongepast’. Meestal betreft het seksueel expliciet beeldmateriaal. Bij deze beelden staat vaak een normatief en beledigend, vernederend en/of beschamend commentaar, ook komen er vaak veel negatieve reacties op (Moors & Verweij, 2022; Schram et al., 2020).

Grensoverschrijdend gedrag zijn omgangsvormen die als gedwongen en/of ongewenst worden ervaren. Een bedreigende, vijandige, beledigende, sociaal onveilige of kwetsende situatie. Voorbeelden als het gaat om online grensoverschrijdend gedrag: online discriminatie, cyberpesten, ‘exposing’ en shame sexting (Kovács & Noor, 2021).

Microagressies zijn subtiele bewuste of onbewuste (non-)verbale vormen van pestgedrag op grond van impliciete aannamen die als kwetsend, beledigend en/of vernederend kunnen worden ervaren. Microagressie wordt vaak gezien als ‘grapje’, maar heeft een negatieve invloed op iemands zelfbeeld en sociale veiligheid (Sue et al., 2007).

Online discriminatie, bijvoorbeeld geuit op sociale media, kan gericht zijn tegen een persoon of tegen een groep. Individuele online discriminatie houdt in dat een persoon wordt beledigd, gedenigreerd en/of buitengesloten op basis van persoonskenmerken als etniciteit, religie, sekse, seksuele oriëntatie of huidskleur door het gebruik van online content, zoals emoticons, gesproken berichten, filmpjes, afbeeldingen, memes, gifjes en teksten. Het kan ook zijn dat online discriminatie niet direct gericht is op een specifiek individu, maar dit wel door een individu als discriminerend wordt ervaren. Het gaat hier bijvoorbeeld om ‘grappen’, negatieve afbeeldingen of beledigingen die worden geuit over de groep waartoe iemand zichzelf rekent (Felten & Taouanza, 2017).

Online haatspraak bestaat uit alle soorten uitingen die aanzetten tot geweld of die geweld bevorderen, verspreiden of rechtvaardigen; haat of discriminatie tegen een persoon of een groep personen; of uitingen die personen kleineren vanwege hun daadwerkelijke of toegeschreven persoonlijke kenmerken of status, zoals ‘ras’, kleur, taal, religie, nationaliteit, nationale of etnische afkomst, leeftijd, handicap, geslacht, genderidentiteit en seksuele geaardheid (Council of Europe, 2022).

Bijlage 2: Verantwoording

Bijlage 2A

Items 'alledaagse online discriminatie' schaal:

Hoe vaak maak je het volgende mee?

- Ik of de groep(en) waarmee ik me identificeer wordt online met minder respect behandeld.
- Mensen doen online alsof ze denken dat ik of de groep(en) waarmee ik me identificeer niet slim is.
- Mensen doen online alsof ze beter zijn dan ik of de groep(en) waarmee ik me identificeer.
- Ik of de groep(en) waarmee ik me identificeer wordt online uitgescholden of beledigd.
- Ik of de groep(en) waarmee ik me identificeer wordt online bedreigd.

Bijlage 2B

Items 'depressieve klachten' schaal:

Door het ontvangen of zien van negatieve of beledigende berichten online had ik ...

- Moeite met concentreren
- Minder plezier of interesse in activiteiten
- Depressieve of wanhopige gevoelens
- Meer moeite met in slaap komen, doorslapen of ik sliep meer
- Weinig of minder energie en voelde ik me moe
- Een slechter gevoel over mezelf, ik voelde me een mislukking
- De gedachte dat ik beter dood had kunnen zijn of mezelf pijn te doen

Bijlage 2C

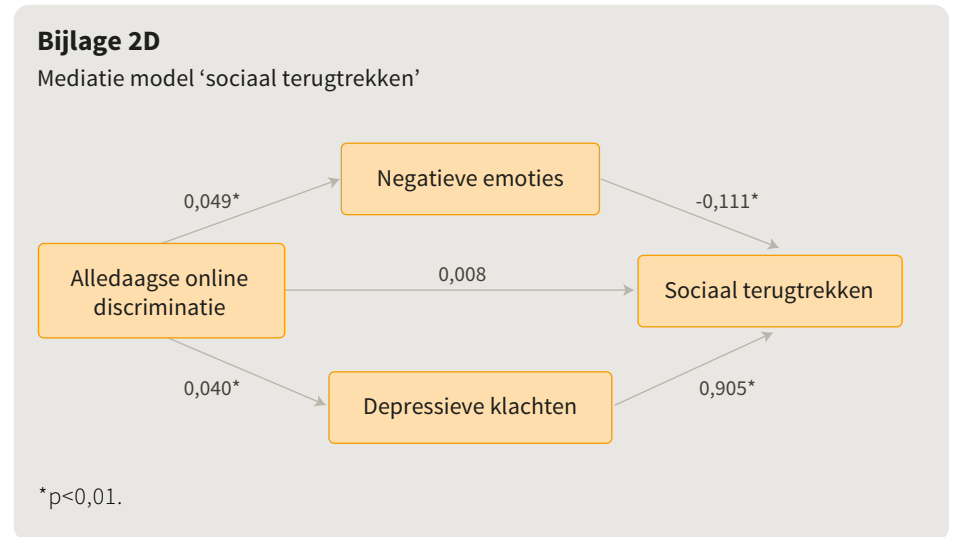
Items 'sociaal terugtrekken' schaal

Welke invloed hebben deze negatieve of beledigende berichten op je dagelijks leven?

- Ik was minder gemotiveerd voor school, stage of werk.
- Ik presteerde minder goed op school, stage of werk.
- Ik ben één of meerdere keren niet naar school, stage of werk gegaan, terwijl ik dat wel wilde.
- Ik trok mezelf meer terug in mijn kamer of huis.
- Ik sprak minder af met mijn vrienden of familie.

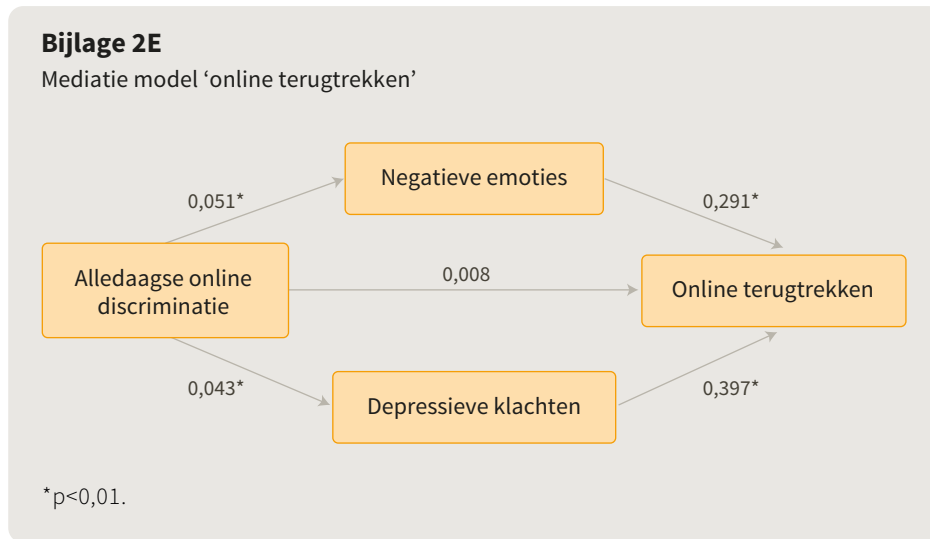
Bijlage 2D

Mediatie model 'sociaal terugtrekken':

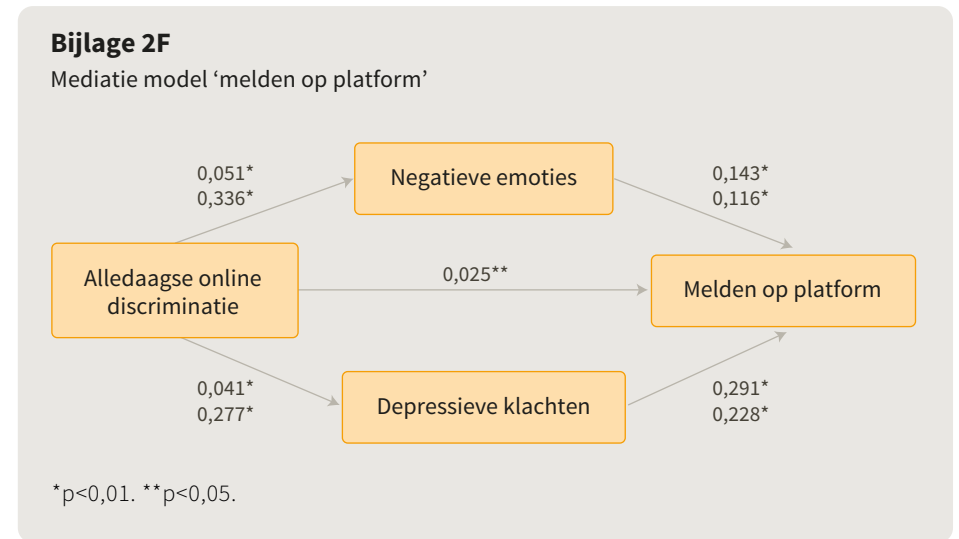
Bijlage 2E

Mediatie model 'online terugtrekken':

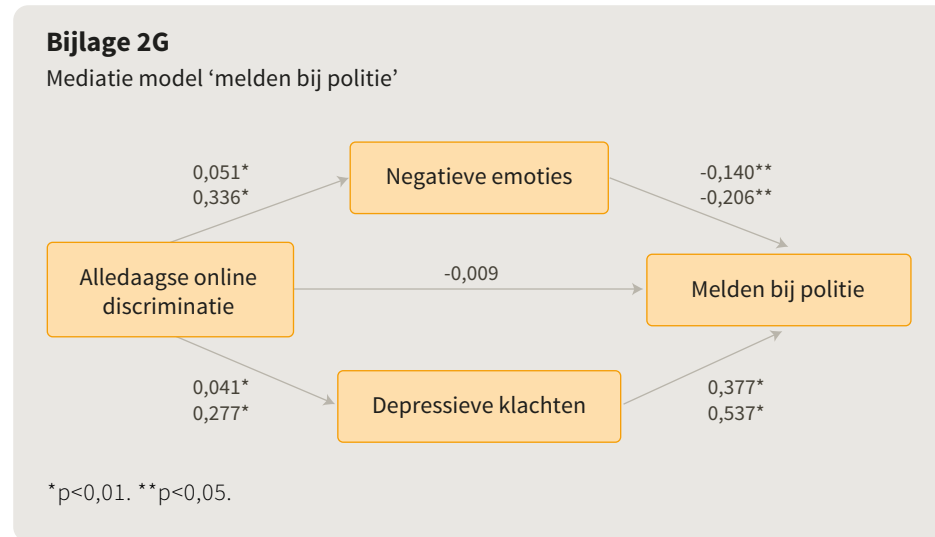
Bijlage 2F

Mediatie model 'melden op platform':

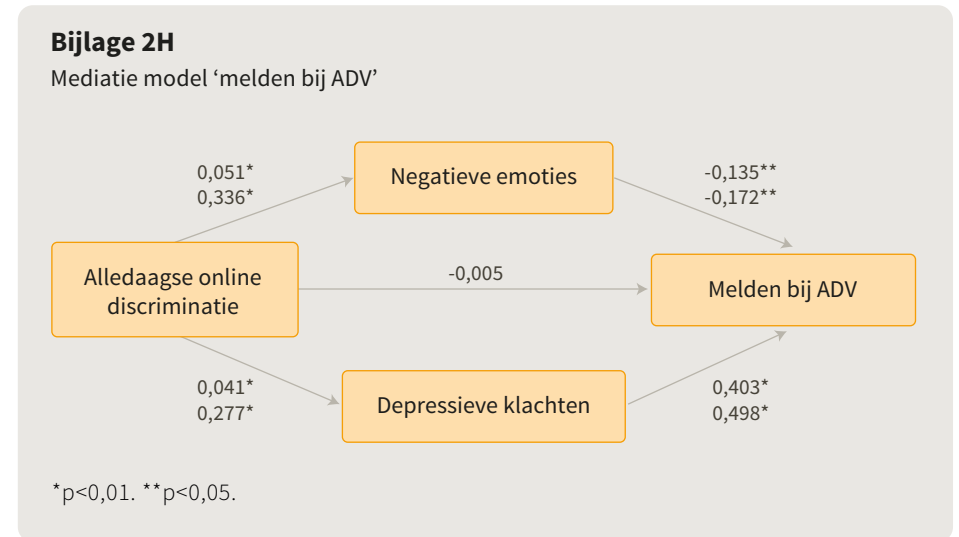
Bijlage 2G

Mediatie model 'melden bij politie':

Bijlage 2H

Mediatie model 'melden bij ADV':

Colofon

Auteurs: Joline Verloove, Koen Kros, Maxime Yenga en Serena Does

Redactie: Joke Martens

Met dank aan: Alle respondenten die hebben meegewerkt aan het onderzoek

Financier: Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid

Vormgeving: Design Effects, Willem Plaisier

Fotografie: 123RF

Uitgave: Kennisplatform Inclusief Samenleven

Giessenplein 59c

3522 KE Utrecht

T (030) 230 3260

De publicatie kan gedownload worden via de website van het Kennisplatform Inclusief Samenleven.

© Kennisplatform Inclusief Samenleven, Utrecht 2024.

Het auteursrecht van deze publicatie berust bij Movisie. Gedeeltelijke overname van teksten is toegestaan, mits daarbij de bron wordt vermeld.

The copyright of this publication rests with Movisie. Partial reproduction of the text is allowed, on condition that the source is mentioned.

Kennisplatform Inclusief Samenleven

Kennisplatform Inclusief Samenleven doet onderzoek, adviseert en biedt praktische tips en instrumenten over vraagstukken rond integratie, migratie en diversiteit. Daarnaast staat het platform open voor vragen, signalen en meningen en formuleert daar naar beste vermogen een antwoord op.

Deze kennisuitwisseling is bedoeld om een fundamentele bijdrage te leveren aan een pluriforme en stabiele samenleving. Blijf op de hoogte van alle projecten, vragen en antwoorden en andere kennisuitwisseling via www.kis.nl, de nieuwsbrief, Twitter en LinkedIn.

Kennisplatform Inclusief Samenleven is een programma van het Verwey-Jonker Instituut en Movisie

T 030 230 32 60

E info@kis.nl

I www.kis.nl

Kennisplatform
inclusief samenleven